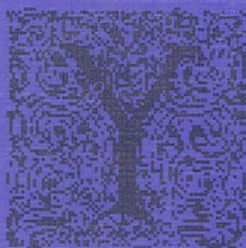

CAPLETRA 31

REVISTA INTERNACIONAL
DE FILOLOGIA

Tardor, 2001

Redacció:

Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Avda. Blasco Ibáñez, 32
46010 València
Telèfon 96-386 40 90

Edita i publica:

Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Institut de Filologia Valenciana

Subscripcions i correspondència:

Ausiàs Marc, 92-98 -- 08013 Barcelona

Disseny:

Manuel Granell
Joan Josep Tornero

Il·lustració:

Mostres de tipografia clàssica

ISSN:

0214 - 8188

Dipòsit legal:

B - 25.992 - 1990

Fotocomposició:

IFV

Imprès per:

Novagràfik, S.L. - Barcelona
(desembre 2001)

*Aquest número es publica en col·laboració amb el
Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València*

CAPLETRA 31

REVISTA INTERNACIONAL
DE FILOLOGIA

Volum monogràfic sobre
Literatura i cultura a l'Edat Moderna

coordinat per
Vicent Josep Escartí

Tardor, 2001

Director: Antoni Ferrando

Secretari de redacció: Francesc Pérez i Moragón

Comité de redacció: Rafael Alemany, Emili Casanova, Jordi Colomina, Albert Hauf, Lluís Meseguer, Manuel Pérez Saldanya, Vicent Pitarch, Joan Ponsoda, Vicent Salvador, Vicent Simbor

Consell assessor: Antoni Badia i Margarit, Jordi Castellanos, Germà Colón, Joseph Gulsoy, Joan Solà, Giuseppe Sansone, Arthur Terry, Joan Veny, Curt Wittlin, M. Claire Zimmermann

NORMES D'AVUACIÓ DE LES COL·LABORACIONS

- 1.- *Caplletra* programa els seus volums a partir de les propostes fetes per les seccions de l'IIFV.
- 2.- El Consell de Redacció decideix l'acceptació d'originals a la vista dels informes d'avaluadors externs a l'IIFV, el criteri majoritari dels quals tindrà caràcter vinculant.
- 3.- *Caplletra* no s'identifica necessàriament amb els punts de vista mantinguts en els articles que publica.

NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

QÜESTIONS GENERALS

Els articles tindran una extensió màxima de 20 pàgines i els autors n'inclouran un resum de 8/10 ratlles en anglés o en català.

Els articles s'enviaran en suport informàtic, en Word per a Macintosh o Word per a Windows. En aquest segon cas, s'adjuntarà una còpia en format RTF. Si s'utilitza algun altre processador de textos caldrà indicar quin. Cal enviar-ne també una impressió en paper, a doble espai.

El text anirà encapçalat amb el títol (tan breu com siga possible) i el nom de l'autor. Al final de l'article i abans de la Bibliografia, es tornarà a indicar aquest nom i la institució acadèmica a què pertany l'autor, a més de les seues adreces postal i electrònica.

DIVISIÓ DELS ARTICLES

Segons les necessitats expositives, convindrà dividir l'article en apartats. Els títols dels epígrafs o subepígrafs aniran en redona normal, en una línia separada dels paràgrafs precedent i següent.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES INTERNES

Les referències bibliogràfiques s'inclouran dins del cos de l'article i seguiran el sistema «autor-any-pàgina». L'any i les pàgines apareixeran entre parèntesis, separats per dos punts. Quan la referència abaste tota una obra s'hi ometrà explicitar les pàgines a què es remet. Entre l'últim cognom de l'autor citat i l'any de publicació del text a què es fa referència no s'intercalarà cap signe:

... com ja s'ha observat (Sanchis Guarner 1980: 144)

... com observa Sanchis Guarner (1980: 144).

... «Dels documents del Principat desaparegué plenament l'article *es* ja en el segle XIV» (Sanchis Guarner 1980: 144).

... Aquesta era la idea recurrent del llibre (Sanchis Guarner 1980).

BIBLIOGRAFIA

Les referències que apareixen en el text es repetiran al final en un apèndix de Bibliografia, ordenades alfabèticament pel primer cognom de l'autor, i s'ajustaran a les convencions següents:

— Articles (títol entre cometes i nom de la revista en cursiva, numeració completa, any d'edició, pàgines):

PICALLO, C. (1990) «Elements anafòrics i localitat», *Caplletra* 8, pp. 41-53.

En el cas dels articles de diari no cal indicar-ne el número; serà suficient amb la data completa.

— Llibres (títol en cursiva, lloc d'edició i casa editorial):

SANCHIS GUARNER, M. (1980) *Aproximació a la història de la llengua catalana*, Barcelona, Salvat.

— Capítol o parts de llibres col·lectius o miscel·lanis (autor, títol, dins, primer autor, nom de l'editor o editors de l'aplec, ed. o eds., títol del recull, any, pàgines):

ANDERLE, A. (1991) «La crisi dels col·lectivismes» dins SAN MARTÍN, A. ed., *Públic / Privat: un debat obert*, València, Universitat de València/Ajuntament de Gandia.

— Els cognoms dels autors hi figuraran en versaletes (o en minúscula), primer el cognom o cognoms; després, separat per una coma, la inicial del nom de fonts. S'utilitzarà la mateixa tipografia per a noms d'autors o curadors d'un volum que apareguen citats en l'interior de la referència.

— El nombre de volums de les obres citades s'indicarà darrere de l'editorial, en aràbics i seguit de l'abreviatura «vol.», sense marcar el plural.

— El volum recomanat s'assenyalarà amb el número romà corresponent darrere del títol.

— Quant a l'entitat editora, s'ometran les paraules Editorial o semblants, llevat d'algun cas en què, per claredat, és aconsellable mantenir-la (p. ex. Edicions 62).

— Les coedicions s'indicaran amb una barra separadora (València / Barcelona; IIFV / PAM).

— Si la data real d'edició d'una obra no es correspon amb la que figura a la portada, s'indicarà entre claudàtors dintre del parèntesi: (1998 [1999]).

— Quan s'utilitze una edició que no siga la primera i la data d'aquesta siga rellevant, s'indicarà entre claudàtors darrere de la data de l'edició emprada: (1998 [1a ed. 1954]).

— Les obres d'un mateix autor i any s'ordenaran afegint una lletra a la data: (1998a), (1998b), etc.

— Les pàgines s'indicaran amb les abreviatures p. o pp. (no pàg. o pàgs.).

CITACIONS

Les citacions breus (una o dues línies), apareixeran dins del text, entre cometes angulars (« »).

Si són més extenses, aniran en paràgraf a banda, sense cometes i en Times 8, format normal.

Les elisions s'indicaran amb tres punts entre claudàtors: [...].

NOTES

Les notes crítiques, de nombre i extensió reduïts al mínim, apareixeran a peu de pàgina i es reservaran a explicacions o aclariments complementaris de l'autor. Figuraran en un document informàtic a banda.

No tindran un interlineat especial entre elles i estaran compostes en Times 8. El número inicial de referència anirà entre parèntesis.

Les crides a nota s'indicaran en el cos de l'original en aràbics volats, darrere de la paraula indicada. Si aquesta porta després un signe ortogràfic, aniran darrere del signe.

REQUISITS TIPOGRÀFICS

El format general del text, a banda les especificacions indicades per a citacions extenses, anirà en Times 10, sense sagnats ni tabuladors.

La cursiva podrà utilitzar-se a per a títols de publicacions i per a destacar algun terme o diferenciar paraules o frases curtes en una llengua diferent de la de l'article. No per a les citacions.

S'usarà el guió curt ens els casos ortogràficament exigibles i l'intermedi en funció de parèntesi dintre d'una frase. En aquest cas, si l'incís acaba en punt, se suprimirà l'últim guió.

Preferentment s'usaran les cometes angulars. Quan calguen distincions internes en una citació, s'empraran les cometes d'acord amb la gradació « “ ” ».

ELEMENTS GRÀFICS

Les taules i figures, en Times 8, aniran numerades consecutivament. La llegenda anirà a la part inferior, separada per un espai, en el cas de les figures, i a la superior, en el de les taules.

CORRECCIÓ DE PROVES

Les contribucions acceptades i compostes es retornaran als autors per a la correcció de proves. Les esmenes s'efectuaran seguint els signes convencionals de correcció. No s'hi podran fer afegits.

Presentació.....	9
DE L' <i>SPILL DE LA VIDA RELIGIOSA AL DESITJÓS</i> . NOTES A UNA NOVEL·LA AL·LEGÒRICA DEL SEGLE XVI	
Pep Valsalobre	11
L'EPISTOLARI D'HIPÒLITA ROÍS DE LIORI, COMTESSA DE PALAMÓS (ARXIU DEL PALAU, S. XVI)	
Eulàlia de Ahumada	25
LA <i>RELACIÓ VERDADERA</i> DE MAXIMILIÀ CERDÀ DE TALLADA	
Josep Lozano	41
JOAQUIM AIERDI I LES <i>NOTÍCIES DE VALÈNCIA I SON REGNE</i> (1661-1679)	
Vicent Josep Escartí	75
ELS TEMPTEIGS DE LLORENÇ MATHEU I SANÇ, TRADUCTOR EN CASTELLÀ DE L' <i>SPILL</i> DE JAUME ROIG	
Marie Noëlle Costa-Reus	89
ELS ORÍGENS DE LA PAREMIOGRAFIA CATALANA CONTEMPORÀNIA	
Maria Conca / Josep Guia	101
ELS POEMES VALENCIANS DE JOSEP VICENT ORTÍ. ESTUDI I EDICIÓ	
Joan M. Furió Vayà	115
LA LLENGUA ABANS DE LA LINGÜÍSTICA, ARRAN D'UNES NOTES D'ANTONI DE BASTERO	
August Rafanell / Francesc Feliu	151
LLENGUA I SOCIETAT EN LA MEDICINA TRADICIONAL I POPULAR DELS SEGLES XVIII I XIX	
Joaquim Martí Mestre	173
LA GUERRA I LA PARAULA. SOBRE ELS SERMONS PATRIÒTICS EN VALENCIÀ DURANT LA GUERRA DE LA INDEPENDÈNCIA	
Emili Casanova / Francesc A. Martínez	213
RESSENYES	241
ABSTRACTS.....	253

PRESENTACIÓ

D'ençà que Joan Fuster qüestionà per primera vegada la validesa del terme tradicional *Decadència* aplicat a la nostra història literària dels segles xvi, xvii i xviii – un terme molt menys tradicional del que semblava i sempre usat amb interessos ben concrets –, la veritat és que la recerca continuada en els nostres arxius i biblioteques va donant els seus fruits, atés que cada vegada podem parlar amb menys raó d'una “decadència” palesa en la nostra literatura i sí, si es vol, d'una literatura catalana amb fortes influències de la castellana, com per altra banda havia passat durant els segles xvi i xvii en altres cultures europees, com ara la portuguesa o la napolitana.

El present número monogràfic de *Caplletra* és, en gran mesura, deutor d'aquests afanys per continuar descobrint la producció literària i cultural dels homes i de les dones dels segles moderns, a casa nostra. Per això, pràcticament la totalitat dels articles que s'hi apleguen fan referència a autors quasi desconeguts o contenen l'edició d'alguns textos que coneixen les premses ara, per primera vegada, tot passant a augmentar el catàleg de les obres que entre l'anomenat Segle d'Or valencià –el segle xv– i la Renaixença, al xvi, foren escrites en la nostra llengua amb normalitat.

De fet, una ullada ràpida a la producció en català a totes les nostres terres prou que evidencia quin ha estat el motiu del desconeixement de molts dels nostres autors d'aquell període: els seus escrits no varen transcendir l'àmbit del manuscrit; circularen de mà en mà, en còpies, però no arribaren a les premses, un honor que estava reservat al castellà o al llatí, dues llengües de totes totes més rendibles per als impressors, que ja pensaven en termes de mercat i poc o gens els interessaven altres aspectes, a no ser que es trobassen davant productes que rebien una subvenció d'alguna institució pública o el mecenatge d'algun prohoms.

El present *Caplletra* vol col·laborar, doncs, al millor coneixement de la literatura i la cultura literària de l'Edat Moderna als Països Catalans i és per això que recull una sèrie de treballs de caràcter molt diferent però que es caracteritzen, en conjunt, per la seua valoració positiva d'uns productes fins ara molt sovint menystinguts.

En aquest sentit, dos treballs s'ocupen del segle xvi. En el primer, Pep Valsalobre, en estudiar l'anònim *Spill de la vida religiosa*, una novel·la anònima que va ser traduïda a diverses llengües europees, ens fa veure que aquest text d'inspiració lul·liana deriva molt segurament d'un altre més extens, l'autor del qual degué de pertànyer a l'orde dels franciscans observants. Per altra banda, Eulàlia de Ahumada ens fa un tast de la riquesa que contenen les cartes d'Hipòlita Roís de Liori, comtessa de Palamós, conservades actualment a l'Arxiu del Palau.

El món del Barroc del segle xvii té una destacada presència en aquest número, i així, podem trobar un escrit sobre l'expulsió dels moriscos valencians, fins ara inèdit, la *Relació verdadera*, de Maximilià Cerdà de Tallada, que és el centre de l'aportació de Josep Lozano, el qual, a més, fa l'estudi lingüístic d'aquesta peça memorialística. Dins

aquest mateix subgènere cal situar un altre autor valencià, Joaquim Aierdi, del qual jo mateix presente les seues *Notícies de València i son regne (1661-1679)*, el dietari més interessant de la segona meitat del segle XVII. També d'aquesta època i d'àmbit valencià és el treball que serveix de base a Marie Noëlle Costa-Reus, atés que aquesta investigadora se centra en les provatures diverses de Llorenç Matheu i Sanç, per tal de traduir en castellà de l'*Spill* de Jaume Roig.

Pel que fa al segle XVIII, el present *Caplletra* compta amb tres treballs més. Dos d'ells reflecteixen part dels interessos il·lustrats sobre la nostra llengua. Així, Maria Conca i Josep Guia estudien els orígens de la paremiografia catalana contemporània, mentre que August Rafanell i Francesc Feliu, a partir d'uns escrits de l'erudit Antoni de Bastero, fan unes reflexions sobre l'interés d'aquell autor català en aspectes dialectals. Finalment, del segle XVIII són també els poemes del valencià Josep Vicent Ortí, estudiats i editats per Joan M. Furió Vayà.

Per últim, i ja del temps a cavall entre els segles XVIII i XIX són dues aportacions més, referides a l'àmbit valencià. Joaquim Martí Mestre, a partir d'un receptari farmacèutic i de la literatura de canya i cordeta, fa un estudi del lèxic de la medicina tradicional i popular d'aquell moment. D'altra banda, Emili Casanova i Francesc A. Martínez, amb l'edició de dos sermons en valencià del pare Ramon Valcedo, predicats a Alcoi i a Cocentaina per tal d'encoratjar els seus habitants contra la invasió napoleònica, posen en relleu l'ús de la llengua autòctona per tal d'acostar-se al poble, per part de l'església i en una data tan avançada com els inicis del segle XIX.

El conjunt que resulta no és exhaustiu ni equilibrat, pel que fa a la representació dels diversos territoris de llengua i cultura catalanes, però, tampoc no ho pretenia. Simplement, és indiciari de tot el que, referit a l'Edat Moderna, encara podem aportar els que hi treballem. Autors, textos, escrits literaris i paraliteraris, o altres aspectes de la nostra cultura en aquells tres segles que a poc a poc se'ns revelen més rics i menys "decadents".

VICENT JOSEP ESCARTÍ

PEP VALSALOBRE

DE L'*SPILL DE LA VIDA RELIGIOSA*
AL *DESITJÓS*.
NOTES A UNA NOVEL·LA
AL·LEGÒRICA DEL SEGLE XVI

(1) Rafanell & Valsalobre (2000).

(2) Veg. Bover (1981). Molas (1965 [1975: 13]) fa notar com la fortuna europea del nostre text havia oblidat el seu origen «i s'havia convertit en una obra simplement internacional». Malgrat que ni de bon tros podem donar per definitives les recerques en aquest àmbit, les dades actuals descriuen 50 versions impreses (dues en català, 12 en castellà, 12 en holandès, 7 en alemany, 6 en llatí, 4 en anglès, 3 en italià, 1 en polonès, 1 en gaèlic (a Irlanda), 1 en danès i 1 en portuguès; sovint s'hi fan addicions i subdivisions diverses en capítols, en ocasions es tracta de versions abreujades, de vegades s'hi fan adaptacions a l'esperit

Al costat d'altres residus més eteris, la lectura d'un text antic sol deixar un pòsit de minúscules anotacions –en un paper reaprofitat, en els marges d'una edició moderna. Allà dormisquegen silencioses, sovint perpètuament. La proposta d'August Rafanell d'analitzar conjuntament l'adaptació lingüística que es va dur a terme a la segona edició de l'obra coneguda amb el títol d'*Spill de la vida religiosa* (València, Jorge Costilla, 1529),¹ ha fet que retornés a un text que he comentat ocasionalment a les classes que sobre obres literàries de l'edat moderna fem a la Universitat de Girona. La revisitació m'ha permès de desvetllar algunes d'aquelles nòtules i, mirant d'enfilar-les, m'ha abellit de fer-les més o menys llegidores, connexes. Adverteixo des d'ara que no hi faig aportació de notícies inèdites: m'ha guiat la voluntat sola de replantejar algunes –poques– qüestions i d'interrogar-me en veu alta sobre algunes altres, totes prou conegudes.

És un fet que la bibliografia existent sobre l'*Spill de la vida religiosa* és relativament escassa i, a parer meu, aquesta circumstància és una mostra més del desequilibri que encara hi ha en els estudis de la nostra literatura antiga. El cas és que es tracta d'una novel·la d'una certa extensió, d'una complexitat narrativa remarcable, de la qual es van fer dues edicions en llengua catalana en els primers decennis del Cinc-cents i que va gaudir d'una fortuna editorial extraordinària arreu d'Europa, on va ser traduïda a diverses llengües al llarg de l'edat moderna.² L'*Spill* té, a més, el valor afegit de ser una

de les poquíssimes mostres de la influència literària de Lull en les nostres lletres. Malgrat tot això, és un text poc conegut, fins i tot entre els estudiosos del gremi. A hores d'ara ni tan sols no disposem d'una edició crítica i rigorosa a l'abast del públic.³

L'*Spill de la vida religiosa* és un tractat d'espiritualitat compost en forma de novel·la al·legòrica, les peripècies del protagonista de la qual pretenen servir d'exemple, d'espill, per a la vida activa i –sobretot– contemplativa dels religiosos. En l'edició prínceps (Barcelona, Joan Rosenbach, 1515) el relat es troba emmarcat per un pròleg a l'inici i per una “nota editorial” al final. El pròleg és redactat en un estil –anava a dir que des d'un esperit– completament divers del de la narració i, sens dubte, és degut a un autor diferent; a més, al pròleg es diu explícitament que s'ignora el nom de l'autor del relat, tot i que se n'expressa la condició de religiós. El redactor de la nota editorial de les darreres pàgines deu ser encara diferent dels altres dos per tal com els al·ludeix en tercera persona. En definitiva: el conjunt del text que va sortir del taller de Rosenbach sembla que l'hem de repartir entre tres autors. Si no més.

La narració pròpiament dita apareix dividida en dues parts. La primera s'inscriu en el gènere de les novel·les de pelegrinatge –si en podem dir així–, i relata el periple d'un religiós anomenat Desitjós per accedir a Déu a través de l'ascesi de les tres vies: purgativa (penitència, domini de les passions, apartament del món; a la novel·la coincideix amb l'estada a la Casa d'Humilitat i el trànsit pel Camí de Paciència), il·luminativa (pràctica de la virtut i l'amor de Déu; potser equival a l'estatge a la Casa de Caritat) i unitiva (contemplació de Déu; a la novel·la, les visites a la cambra de Déu, dins la Casa de Caritat). La proposta d'itinerari oferta a Desitjós per contemplar Déu és un camí abreujat, «dreuera o senda», igualment eficaç com el més dilatat i tradicional que passa per les set virtuts. Aquesta primera part incorpora com a contrapunt el periple de Desitjós: l'itinerari fallit del monjo Bé Em Vull, el jaient viciós del qual fa que admeti la proposta d'un camí directe a la Casa de Caritat sense passar per la d'Humilitat; la seva destinació final serà la Casa de Supèrbia havent desfilat pel Camí de Presumpció. Aprofito per fer observar la vàlua literària dels pocs capítols (XXXVI-XLII) protagonitzats per Bé Em Vull, un personatge rosegat pels dubtes, vençut per la feblesa: val a dir, humà. (Em sap greu contradir tan desvengonyidament l'esperit de l'autor amb aquesta remarca.) En aquest mateix sentit, és esplèndida també l'escena de la conversa entre Desitjós i Déu –meravellós personatge, ahora tonant i irònic!– del capítol XXXIV.

La segona part, o «part de contemplació», tot i que manté la forma narrativa, amb el mateix personatge Desitjós –ara ja instal·lat en la contemplació divina–, consisteix gairebé tota ella en un tractat d'oració metòdica, una sistematització –una «manera» tal com reclama el protagonista Desitjós– per ordenar el contingut de la contemplació, que pren la forma d'un saltiri, d'una cítara.

Però dediquem ara una mica d'atenció al tema de l'autoria d'aquesta obra, tradicionalment controvertit. Voluntàriament, si donem fe al pròleg de l'edició prin-

protestant, etc.) al llarg dels segles xvi, xvii i xviii. Sabem encara de l'existència de versions franceses, en nombre desconegut, a partir de notícies procedents d'altres edicions.

(3) Només tenim a l'abast l'edició divulgativa inclosa a *Novel·les amoroses i morals* (MOLC, 73; pp. 186-306), a cura d'August Bover. L'edició i estudi de l'*Spill de la vida religiosa* va ser objecte de la tesi doctoral d'aquest estudiós (Bover 1983), la qual és en procés de ser publicada en la col·lecció «Els Nostres Clàssics». El text sencer de l'*Spill* havia estat editat també per Llorenç Alcina a la seva tesi de llicenciatura (veg. Riquer 1964 [1985, IV: 346 n. 2]). No he tingut ocasió de consultar cap d'aquestes edicions acadèmiques.

ceps, l'autor de la novel·la va voler restar en l'anonimat per raó d'humilitat; com diu l'autor d'aquest text preliminar: «per evitar en si algun spirit de elatió callà son nom» (ff. aii v^o-aiii). També l'edició de València en manté l'anonimat. Al capdavant, és una decisió coherent de l'autor amb els ensenyaments que propugna al relat. És cert que podríem ser solidaris amb la voluntat de l'autor. Però ja se sap que els historiadors de la literatura no solem ser respectuosos amb llegats d'aquesta mena. Una obra anònima provoca una certa sensació d'enuig. I, així, s'han ofert diverses propostes d'autoria. Concretament, les opinions i testimonis es polaritzen al voltant de dues opcions.

La més àmpliament coneguda és l'atribució al monjo jerònim Miquel Comalada, segurament membre de la comunitat barcelonesa de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron. Molt resumidament, n'exposo els fonaments. La primera dada en aquesta direcció apareix en la primera edició en llengua castellana (Sevilla 1533), on el text és atribuït a un autor de l'orde dels jerònims: «compuesto por un simple y pequeño frayle de la orden del glorioso sanct Hierónimo».⁴ Llorenç Alcina va fer notar com fray José de Sigüenza, a la seva *Historia de la orden de San Jerónimo* (1600), precisava el nom d'aquest membre del seu orde, quan tractava dels germans del convent de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron: «fray Miguel Comelada, autor de aquel librito que se estimó un tiempo tanto en España llamado *El desseoso*», nom amb què va ser coneguda la novel·la en les versions castellanes (Alcina 1961: 378). Finalment, encara que l'aportació fos anterior en el temps, Ramon Miquel i Planas (1920: col. 472) havia observat com el repertori biobibliogràfic de Fèlix Torres Amat (1836: 184) esmentava un Miquel Comalada com a autor de dos volums «de varios asuntos espirituales», conservats aleshores al monestir de la Murtra, a Badalona (els quals no han estat trobats en la dispersió d'obres de la biblioteca d'aquest convent).⁵ Les dades semblen força concloents. En canvi, el fet que un exemplar de l'edició en llengua castellana feta a Lisboa (1541) dugui al costat del colofó una anotació manuscrita sobre l'autoria que diu «Llamábase fr. Miguel Comelada, del convento de Valle de Hebrón» (Miquel i Planas 1920: col. 472 i reprod. facs. de la pàg. a 474b) no és un argument més en favor d'aquesta autoria, com ja va posar de relleu Martí de Riquer (1964 [1985: 347 n. 3]): malgrat que Miquel i Planas afirmava que l'anotació era contemporània de l'edició, tot sembla indicar que és deutora de la notícia del llibre de fray José de Sigüenza, i, per tant, és molt posterior a l'època de l'edició de Lisboa; l'anàlisi de la lletra de la nota marginal, si no vaig errat, confirma aquesta apreciació: no sembla que pugui ser anterior a la primera meitat del xvii. Bé: el fet que Martí de Riquer es fes ressò de les dades que orienten cap a l'orde jerònim i afirmés com a segura l'atribució a Comalada és, segurament, el responsable de l'èxit i de la més gran difusió d'aquesta hipòtesi d'autoria (Riquer 1964 [1985: 345-347]).

Menys fortuna ha tingut l'altra proposta d'autoria, la que l'atribueix a un membre de l'orde de Sant Francesc. Aquesta proposta recolza en diverses evidències que no es

(4) López Estrada (1972: 79-80) publica els preliminars d'aquesta edició.

(5) Tot i que, més avall (p. 714), Torres Amat esmenta l'edició valenciana de l'*Spill de la vida religiosa* entre els anònims, és a dir, sense vincular-la a Comalada. En desconeix la prínceps.

poden menystenir. L'autor del pròleg de l'*Spill* es confessava ignorant quant al nom de l'autor, però afirmava que «és stat compost per un devot y contemplatiu, exercitat y observant religiós» (f. aii v°). L'expressió «observant religiós» sembla remetre a la branca franciscana de l'observança.⁶ El colofó de l'edició valenciana remarca que el llibre ha estat estampat «a lahor e glòria [...] del beneyt sanct Françés». A més, les impressions catalana i valenciana duen en les portades respectives gravats al·lusius a l'estigmatització de sant Francesc. Com podem fer casar aquestes dades amb l'orde de Sant Jeroni? Finalment, el pare J. Oriol de Barcelona (1922: 21) ens fa saber que va trobar relligats conjuntament un exemplar de l'*Spill*... i un del *Libre de la sancta tercera regla instituhida e ordenada per lo seràphic e gloriós pare sanct Francesch* (veg. Aguiló, núm. 759), una traducció del llatí –que, diguem-ho de passada, crec que té un interès literari i lingüístic avui negligit–; l'enquadernació conjunta no tindria més rellevància si no fos que ambdós diuen ser obra de religiosos “observants”⁷ i, sobretot, perquè ambdós surten dels tallers de Rosenbach amb vuit dies de diferència (el 20 d'octubre la primera i el 28 la segona, segons els colofons respectius).⁸ Tot plegat, ens pot fer pensar si no podrien correspondre a una mateixa comanda franciscana. Una qüestió interna al text permet encara insistir en aquesta direcció: la influència patent de la narrativa –i també de la contemplació (Bover 1985)– lul·liana posa també en relació la novel·la anònima amb l'orde franciscà, tradicionalment defensor i impulsor del lul·lisme a casa nostra. Finalment, una afirmació de la donzella Pobretat ha estat remarcada com a típicament franciscana (López Santidrián 1990: col. 1137): «La major virtut que yo tinch és que per Amor de Déu no vull tenir ninguna cosa en propi, ni encara en comú» (I, cap. XIII: f. d v°).⁹

Ara per ara, en el punt mort en què es troben les investigacions, sembla que no podem decantar-nos amb convenciment ple per cap de les dues opcions, les quals, tal com han estat plantejades, apareixen com a excloents. Però és evident que el conjunt de les dades exposades no casa amb una atribució o l'altra en exclusiva. Que jo sàpiga, ningú no ha enunciat la reflexió inevitable que emana de la lectura atenta i comparada del pròleg i de la nota editorial del final. És a dir, no ha estat advertida com a tal la correcció que fa l'autor del segon d'aquests dos textos sobre les afirmacions del primer: el pròleg esmenta que la novel·la narra un trajecte llarg que passa per les cases de les set virtuts (les quatre cardinals, que inclouen humilitat, i les tres teologals: f. aii v°). En canvi, és ben sabut que, contra el que anuncia el pròleg, el relat exposa un camí abreujat de Desitjós, una «dreçera o cenda» que va de la Casa d'Humilitat a la Casa de Caritat, a través del Camí de Paciència, sense haver de transitar per les altres cases. L'estada, aprenentatge i exercitació que farà el protagonista a la primera li permetrà d'accedir a la contemplació divina “només” a través de l'exercici de la humilitat, fonament i compendi de les virtuts teologals i cardinals. La donzella No M'Hi Dóna Res és ben explícita en això:

(6) López Estrada (1972: 59 n. 14) recull dades diverses en aquesta direcció. Ben clar ho veia Josep Rodríguez al 1701 quan es va referir a la impressió valenciana de 1529: «Callando el nombre y diciendo ser religioso francisco observante» (Rodríguez 1747: 461b). En la mateixa línia, Vicent Ximeno afirmava: «Anónimo valenciano, con la expresión de aver sido religioso de la orden de los menores» (Ximeno 1747: 352b).

(7) El primer diu «un devot [...] y observant religiós» (pròleg, f. aii v°; i rúbrica de l'inici del relat, f. aiiiii); el segon, més precís, fa: «compost e ordenat per un pobre observant, frare menor del monestir de Sancta Maria de Jesús de Barcelona» (Ordal ed. 1930: 109). Oriol (1922: 21) atribueix ambdues obres a un mateix autor (veg. la nota següent). Per cert: sembla que al convent de Santa Maria de Jesús, de fra-menors observants, hi havia un cert moviment llibresc aleshores, segons que es desprèn de les notícies disperses que en dóna Jordi Rubió quan tracta de la literatura espiritual als primers decennis del Cinc-cents (Rubió 1964: 116 i 128).

(8) La troballa va dur el pare J. Oriol potser massa enllà: «Contiene este volumen dos obras distintas, que, si bien anónimas las dos, no dudamos atribuir las a una misma pluma, no sólo por ser editadas a un mismo tiempo, y per modum unius, en una misma oficina, sino también por el estilo que se manifiesta idéntico en ambas» (Oriol 1922: 21). L'atri-

bució d'ambues obres a un mateix autor va ser rebatuda, a la meua manera de veure amb encert, per Rebull (1974: 381; ja havia estat afirmada l'autoria diversa per Ordal 1930: 8). No tem que també el *Libre de la sancta tercera regla* duia a la portada un gravat amb la «impresión de las llagas de san Francisco» (Oriol 1922: 31). A partir de les dades que aporten Oriol (1922) i Ordal (1930), no he pogut treure l'entrellat de les relacions entre els boixos que il·lustren l'edició del *Libre de la sancta tercera regla* i els de la del *Desitjós*. El fet és que ara per ara no he pogut localitzar cap exemplar del primer (ni a la BC, ni a la BUB, ni a la Balme, ni a la de Montserrat, ni a la BNM...). Per tal com els dos autors esmentats eren caputxins, i en van tenir un a les mans, confiava que el trobaria a la biblioteca dels PP. Caputxins de Barcelona. L'amabilitat del pare Valentí Serra de Manresa m'ha permès saber que avui no en tenen cap; em diu que amb la crema del convent al 1936 es van perdre bona part dels incunables i gòtics d'aquella biblioteca i, amb ells, probablement, aquest llibre de 1515.

(9) L'autor del pròleg de l'*Spill* invoca la humilitat de l'autor com a motiu pel qual aquest va voler mantenir l'anonimat. Òbviament, la virtut de la humilitat no era aliena –no ho havia de ser– a cap orde religiós. Ni, per tant, exclusiva dels franciscans. Amb tot, altres textos franciscans la invoquen amb la mateixa finalitat. Valgui com a exemple el títol del ms. 87 de la BC, de final

seria menester *que* vós caminàsseu per tot aquest gran desert car no y sé altre camí, ni per lo semblant n'í ha altre; mes emperò per Amor de Déu, a qui vós tant amau, si vós voldreu, yo us mostraré una cenda ho dreçera *per* la qual acursareu molt camí y arribareu en poquet temps. [...] En aquest desert ha vuyt cases de vèrgens, de les quals aquesta és la primera; la segona se nomena de Justícia [...]; la octava e darrera és de Charitat: aquí en esta casa està Amor de Déu, qui és porter de aquell palau. Tot aquest camí –digué ella– hauríeu de fer, emperò, com vos he dit, yo us mostraré una dreçera o cenda que y siau més prest. Emperò és menester –digué la donzella– que entreu en casa y que la mireu molt bé tota [...] (I, cap. II, f. [aviii v°]-b).

No cal dir que Desitjós, empès per l'ansia mística, acceptarà l'oferta de la donzella.¹⁰ El redactor de la nota editorial que figura al final del llibre fa explícita la contradicció entre el que diu el pròleg i el text del relat que prologa. I explica amb claredat el motiu de la contradicció. A parer meu, la lectura simple d'aquestes poques ratlles porta indefectiblement a la conclusió que hem de distingir entre l'autoria del text i la responsabilitat de l'impres, cosa que fins ara no havia estat plantejada. Transcriu la nota sencera:

Nota, legidor, que aquest libre pròpiament és dit *atajo* en castellà e camí breu en nostre vulgar, car és estat sumat y abreviat de un altre libre lo qual contenia en sí tot lo procés que lo auctor del pròlech promet en lo principi, ço és com per venir a trobar Amor de Déu se deu hom exercitar en les cardinals virtuts y en les theologals; emperò perquè la vida és poca y la art longa, per més excitar los legidors a legir –com més se agraden de breuitat que de prolixitat–, per ço és nomenat lo present libre *Camí breu per amar a nostre Senyor*, per quant no proceeix del modo nomenat, sinó solament lo procés és de Casa de Humilitat, ahon deu arribar lo desijós de servir a nostre Senyor, y aquí deu ésser bé informat e instruhit; y après que serà bé informat, deu-se partir de aquí y caminar per lo Camí de Paciència; y per lo Camí de Paciència trobarà lo fi seu, ço és lo Palau de Charitat, ahon és Amor de Déu porter. (ff. [pvi v°]-[pvii])

El fragment ha tingut interpretacions diverses, de vegades pintoresques. Miquel i Planas, en un primer moment, esmentava que aquest text podia fer sospitar de l'existència d'una obra original en llengua castellana que hauria estat traduïda i, alhora, abreujada. Immediatament, però, conclouia que aquesta suposició era indefensable tenint al davant les afirmacions que sobre la catalanitat de l'autor feien les versions castellanes (Miquel i Planas 1915: col. 298). Tot i que no veig la relació entre una cosa i l'altra –pel fet que els editors castellans podien no conèixer l'existència d'un pretès original en castellà–, a la vista del text, no se'm fa evident la suposició d'un original en castellà pel simple fet que aparegui el mot *atajo*.¹¹ El mateix estudiós, en un treball posterior, va especular amb la possibilitat que el llibre original, “abreviat” en aquesta novel·la, fos la font d'inspiració lul·liana, és a dir, fos el *Blaquerna* (Miquel i Planas 1920: col. 471). Només que llegim un poc més enllà de la primera línia de la nota acabada de transcriure, el supòsit es fa completament insostenible. Tampoc no és admissible que l'esment de l'abreujament a partir d'un altre llibre es resolgui amb la

invocació del «subterfuge littéraire» (López Santidrián 1990: col. 1137), per tal com el prologista parla, com hem vist, d'un recorregut per totes les cases (virtuts).

En canvi, el que s'hi diu em sembla més clar que l'aigua. No s'hi afirma altra cosa sinó que s'hi ha refós una obra més llarga. És a dir: originàriament hi degué haver un text manuscrit extens –si més no, més extens que el de l'edició prínceps–, l'*Spill de la vida religiosa*, per al qual havia estat escrit –per un altre autor, recordem-ho– el pròleg. Algú altre va optar per escurçar el relat, per “sumar-lo i abreujar-lo”, almenys en la seva primera part, i transformar-lo en *Camí breu per amar a nostre Senyor*, que és el títol que, per al text abreujat, proposa el responsable de la nota editorial. Decidit que aquest seria el text que passaria per les premses, s'hi va incorporar igualment el pròleg del relat original extens i s'hi va afegir la nota editorial final, la qual descriu, justament, aquest procés. D'aquestes constatacions deriven consideracions diverses.

Primerament: el títol pel qual coneixem avui aquest text, *Spill de la vida religiosa*, en rigor no pertany a l'obra que va ser impresa sinó al seu antecedent textual, més llarg. Si tenim això present, potser seria oportú reprendre la consideració de Ramon Miquel i Planas (1915: col. 295) i proposar un títol nou, més d'acord amb el contingut narratiu i amb els costums propis de l'època per a la novel·lística profana, els quals hi solien incorporar el nom del protagonista: *Història de Jacob Xalabín, Tirant lo Blanc, Curial e Güelfa, Floris i Blancaflor, Paris i Viana*, els títols dels llibres de cavalleries, etc. (O els dels seus models lul·lians: *Blaquerna i Fèlix*.) Miquel i Planas proposava *Història d'en Desitjós*. Potser seria preferible *Desitjós*, a seques.

Segonament: la paternitat de l'obra estampada tal i com la coneixem (és a dir amb el relat abreujat, la nota editorial, etc.) pertany a l'orde franciscà. Això permet explicar la presència d'elements franciscans en els impresos: les xilografies, l'al·lusió al «beneyt sanct Françès» del colofó valencià, la probable comanda franciscana a Joan Rosenbach, etc.

Tercerament: després de la segona edició en la llengua de l'original, el text, que havia circulat anònimament –que és gairebé tant com dir que era patrimoni de la comunitat, si no és que aleshores no ho eren totes les obres, anònimes o no–, se'l degué fer seu l'orde de Sant Jeroni,¹² responsable de la traducció i de les addicions.¹³ En algun moment entre 1535 i 1600, dins l'orde jerònim, algú –potser fray José de Sigüenza, potser algú altre abans que ell– va creuar dades de procedència diversa, i el «religioso sabio y muy deuoto de la orden del bienaventurado doctor de la Yglesia sant Hierónimo, el qual era de nación catalán»¹⁴ va ser identificat amb fra Miquel Comalada.

Aquesta hipòtesi permet conjugar totes les dades que coneixem sobre l'autoria. Ara bé, tot i admetre la responsabilitat franciscana de la impressió, hi ha encara una qüestió per escatir: ¿qui és l'autor de l'original extens, manuscrit i perdut, el que contenia el camí “no breu”, és a dir pròpiament l'autor de l'*Spill de la vida religiosa*? Les dades internes del text segueixen apropant-lo més a l'orde dels fra menors que a cap altre.¹⁵

del xv principi del xvi, en el qual trobem, a més, el mot *spill*: *Libre apellat Spill d'exemples de naturaleses de alguns animals, concordats ab moltes sentènties de la sagrada Escrip-tura, ab molt gentil estil fet per un rnt. frare de St. Fransesch dels claustrals, lo qual per avitar vanaglòria e per humilitat no pose son nom* (Massó & Rubió 1989: 205). Andrés (1975: 234) esmenta com els franciscans van publicar gran nombre d'obres anònimes en la primera meitat del segle xvi, abans de 1540.

(10) Sembla que hi ha encara una altra contradicció, menor potser, entre el pròleg i el relat: el primer adreça la lectura del llibre i les seves ensenyances a tot «bo e virtuos cristià» (f. aiii), i, en definitiva, a «qualsevulla persona» (f. aii), mentre que del relat es desprèn que el llibre era adreçat a la formació estricta dels religiosos (conventuals?), per als quals havia de servir d'espill; els preliminars de les versions castellanes, en general, remarquen la destinació del llibre als membres dels ordes religiosos.

(11) Sobre una possible explicació de l'aparició d'aquest mot castellà en aquest lloc, veg. més avall.

(12) Notem que «simple y pequeño frayle» (esment primer que es fa a un autor de l'orde de Sant Jeroni, als preliminars de l'edició de Sevilla 1533) no és pas la traducció castellana d'«observant religiós». Hi ha hagut un canvi, una adaptació, per traslladar l'autoria d'un orde a un altre diferent.

(13) Les versions castellanes, ja des de la primera, divi-

deixen diversament les dues parts del text original: l'edició de Sevilla (1533) consta de tres parts; a partir de la tercera edició en aquesta llengua, impresa a Toledo (1536), és dividit en cinc parts, havent ampliat, i diluït, certs passatges; a l'edició de Toledo (1542), hi ha fins a sis parts, i queda així fixat el text per a les sis edicions castellanes posteriors.

(14) Dels preliminars de l'edició de Toledo 1542 (cito de López Estrada 1972: 81).

(15) Recordem novament la dada del prologuista sobre l'autor: «observant religiós». A més dels indicis que apunten a un autor franciscà de l'original extens –entre les quals he remarcat el lul·lisme–, s'ha de considerar la relació que sembla haver-hi entre l'orde franciscà i l'abadia de Montserrat –veg. més avall, en el text– a l'època (veg. Altés 1988: 40 n. 31, i Albareda 1956: 282 i 285).

(16) La influència lul·liana sobre el *Desitjós* ha estat posada de manifest de manera convincent per Miquel i Planas (1915), Alcina (1961: 382) i Riquer (1964 [1985, IV: 352]). Bover (1985) en concretava els deutes amb la contemplació lul·liana. Bonner & Badia (1988: 173) en feien al·lusió quant a la possibilitat d'influència literària. Altres estudiosos l'han relativitzada d'una manera o altra. Ricart (1965: 123) afirma que es tracta d'influències estrictament formals, mentre que en remarca les divergències de fons més importants. Rubió, encara que en un principi l'havia admesa (Rubió 1948 [1984: 387]: «El va donar a conèixer Miquel i Planas [...] i

El títol original és una abstracció del propòsit i del públic a qui va adreçat el llibre. Però no té relació amb la forma literària, amb el gènere. Ben segur que va ser la tria de la forma literària novel·lesca la que li va procurar una difusió tan extraordinària. Així ho van saber veure les edicions castellanes, les quals, com s'esdevenia a la novel·lística profana, la rebatejaren amb el nom del protagonista: *El Deseoso*. La tria del gènere novel·lesc per vehicular uns continguts espirituals remet al *Blaquerna* i al *Fèlix lul·lians*, la influència dels quals és palesa en altres aspectes del relat.¹⁶ De fet, que sapiguem, és un dels escassíssims ressos literaris de l'obra de Lull en la literatura antiga, juntament amb la influència del *Llibre de l'orde de cavalleria sobre el Tirant*.

Entre altres aspectes interessants, és destacable l'actitud polèmica de l'obra vers determinades formes de pietat i vida religiosa: s'hi condemnen explícitament la devoció externa i el càstig corporal; a la teologia escolàstica s'hi oposa la teologia mística, etc. La pietat afectiva, el recolliment interior (s'hi exposa un *viatge interior*: Déu és dins l'home i és dins d'un mateix on el trobarà: «E en si mateix pensant y cogitant...»: f. aiiii) i, per damunt de tot, l'oració mental (el diàleg nu i afectiu amb Déu) caracteritzen l'espiritualitat del *Desitjós*. Tots aquests trets són els propis de la reforma espiritual observant, el vessant més afectiu de la qual és el dels franciscans (cf. Andrés 1975: 21-32).¹⁷

Hi ha una qüestió, minúscula certament, però que podria ser objecte de reflexió. Al text es fa la contraposició entre un «religiós» i un «monjo»: més que no pas un enfrontament ordes conventuals-ordes monàstics, potser hem interpretar la història del «monjo» Bé Em Vull com una crítica situada en el context de l'enfrontament entre conventuals i observants.

Hi ha altres qüestions col·laterals l'anàlisi de les quals potser podria tenir un cert interès. Per exemple: la visió que s'hi ofereix sobre el món del llibre i de la literatura, religiosa i profana –la bibliofòbia que destil·la el text és molt vistent–, aspectes que són tractats amb notable insistència al llarg del relat. I si bé aquest aspecte sembla oposar-se a la cultura renaixentista, s'oposa igualment al concepte escolàstic de meditació, tan lligat a la lectura (Saenger 1998).

La triple influència que exhibeix la novel·la ha estat posada en relleu en diverses ocasions: la de l'al·legorisme medieval,¹⁸ la lul·liana i la de l'espiritualitat devocionalista. Quant al darrer aspecte, és a dir quant a la filiació espiritual, sovint ha estat associada al corrent conegut com *devotio moderna* i al seu arrelament en els cercles montserratins de principi del Cinc-cents. No hem d'oblidar, però, que corrents devocionalistes de naturalesa similar però segells diversos van florir a tot Europa als segles XIV-XV. D'altra banda, el nostre text mostra divergències manifestes amb alguns dels trets més definidors de la *devotio moderna*.¹⁹ Hi podríem afegir encara que a la segona part s'hi ha vist la influència del *Psalterium decem chordarum* de Joachim da Fiore (López Santidrián 1990: col. 1136). Aquí hi haurà molta cosa a dir, segurament.

En aquest sentit, tal vegada s'hi hauria d'analitzar la possible influència del *Liber creaturarum* de Ramon de Sibiuda. A diferència del devocionalisme holandès, cec a la

bellesa de la natura,²⁰ la contemplació tal com es descriu al *Desitjós* té en compte positivament el món de la creació com a via d'accés a Déu. Utilitzarà les criatures com a via d'accés al coneixement diví: veg. part I, al final del cap. XVII, on les criatures són veus que expressen les perfeccions divines²¹ o a la part II, cap. XVIII, on afirma: «car totes quantes creatures veig me són foch de amor qui m'ençenen en desijar» la contemplació de Déu.²² També al *Desitjós* l'home, imatge de Déu, és al cim de l'escala de les criatures (II, cap. XXIII),²³ i aquestes li permeten l'accés a la contemplació de les coses divines, per tal com la natura constitueix una plataforma, mitjançant la comparació i la proporció, per accedir a aquelles (veg. II, cap. XII). És revelador que la desena i darrera corda del saltiri d'amor—un artifici mnemotècnic per a l'oració metòdica—, situada en l'àmbit de l'amor superior, l'amor de Déu, sigui la de la consideració de les obres de Déu, és a dir, la de les criatures.²⁴ No és casual que, pel fet que Sibiuda afirmi que l'home només pot accedir al coneixement de Déu a través de la interiorització, del replegament en si mateix i del coneixement de si mateix, el *Liber creaturarum* hagi estat considerat un dels pilars sobre els quals se sustentarà la doctrina mística hispànica del “recolliment” (Avilés 1983: 546-548). Que quedi clar que no pretenc amb tot això assegurar la influència del *Liber creaturarum* sobre el *Desitjós*; només n'apunto la possibilitat per tal que algú altre, si li sembla mínimament raonable, n'estiri el fil.²⁵

D'altra banda, no s'ha tractat, que jo sàpiga, de la relació que hi podria haver entre la nostra novel·la i una obreta anònima que havia aparegut a Barcelona just un parell d'anys abans, en castellà, en el títol de la qual apareixia el mot *atajo*: *Hun breuissimo atajo e arte de amar a dios con otra arte de contemplar e algunas otras reglas breues para ordenar la piensa en el amor de dios*²⁶ (Barcelona, Carles Amorós, 1513).²⁷ Tot el llibret és en castellà, però certes característiques lingüístiques semblen remetre a un autor català.²⁸ A la portada, sota el títol, hi ha una xilografia que representa l'al·letament místic de sant Bernat; al verso, una altra xilografia amb la imatge de l'anunciació a Maria. M. Andrés (1975: 39) la considera la primera obra de l'espiritualitat *recogida*. Notem que aquest llibret i el nostre *Desitjós* són dos dels primers textos relacionats amb la nova espiritualitat estudiada per Andrés (1975) i ambdós són catalans—entre ambdós només hi ha *Sol de contemplativos*, que no és altra cosa que la traducció del *De mystica Theologia* d'Hug de Balma (s. XIII) feta per un franciscà al 1514—. Podem considerar antecedents seus l'*Exercitatorio* de García Jiménez de Cisneros (port d'arribada d'Eiximenis i Bonaventura, dels devocionalistes holandesos—Zutphen, Kempis i, sobretot, Mombaer—, de Gerson, etc.: veg. Baraut 1962 i Baraut ed. 1965: 84-93) i altres textos vinculats a Montserrat. Ambdós, *Brevissimo atajo* i *Desitjós*, són situats per Melquíades Andrés en la transició de l'espiritualitat de les observàncies del segle XV cap a la mística afectiva. Posteriorment, aquest corrent espiritual arrelarà profundament en terres castellanes—la qual cosa explica, en bona part, la traducció al castellà del *Desitjós* i l'enorme difusió que va tenir a Castella—. Andrés (1975: 43-47) n'estableix els orígens a Castella, però el fet és que les primeres formulacions escrites apareixen a Barcelona. Heus aquí una nova via de recerca: s'haurà de determinar l'entorn en què apareixen

amb encert el va presentar com d'influència lul·liana i més concretament del *Blanquerna*», va acabar per desvincular el *Desitjós* de la influència del *Blaquerna* (1957 [1985: 252]).

(17) Veg. l'apartat que aquest autor dedica a la nostra novel·la (pp. 77-87).

(18) López Estrada (1972: 52) la considera «fruto tardío» per l'opció literària al·legòrica.

(19) Veg. les precisions d'Albert Hauf en aquest sentit i la descripció que fa d'una tradició devocionalista autòctona (Hauf 1980). Entre altres coses, el cristocentrisme del *Desitjós* és ben poc manifest. Divergeix també del corrent devocionalista holandès en la consideració que fan ambdós del món de la natura, de les criatures (veg. més avall).

(20) «Cal, doncs, deixar tota creatura [...] i reconèixer que Vós, el Creador de tot, res no teniu de semblant amb les vostres creatures; i que sols aquell podrà ocupar-se en les coses divines que estigui deslligat de les creatures. [...] És gran impediment aturar-se en les coses i senyals sensibles» (Tomàs de Kempis, *Imitació de Crist*, llib. III, cap. 31, trad. cat. de Gaietà Soler).

(21) Tot i que la idea de les criatures com a representació de la saviesa de Déu la trobem en sant Bonaventura (cf. Puig ed. 1992: 50 n. 4).

(22) Ara bé, com en Sibiuda (cf. *Liber creaturarum*, cap. 133), les criatures no són la finalitat de l'amor humà.

(23) Cf. «[les criatures] són encara un vestigi e senyal de nostre senyor Déu, en les quals, principalment en lo home, està

esculpida la sua imatge, en lo qual és mostrada la sua sapiència més que en altra creatura, e de molt més excel·lent composició que esser puga [...]. E axí com en aquell [=el Cel] nostre senyor Déu és lo major, tot enaxí en aquest, qui és semblança de aquell, la semblança de nostre Senyor, ço és, lo home, és lo senyor e major» (II, cap. XXIII, ff. oiii i oiiii v°).

(24) Tracta d'aquesta corda a II, caps. XXIII i XIV. Hi llegim fragments tan suggerents com aquests: les criatures «són perquè nosaltres conegam a nostre senyor Déu en elles y per elles, e lo amem e desijem e lohem e benehiem e serviam e fassam gràcies; són axí mateix perquè siam levats per elles, axí com per una corda, en amar e lohar e benehir e servir Aquell qui les ha fetes e creades; són axí mateix perquè nostre cor, de aquestes coses que veu, aprenga (en comparació de elles) a-mar les coses celestials, que no veu; són axí mateix per instrucció nostra, car, si ho sabem fer, de totes podem traure regla e modo com degam viure, moralizant segons és cascuna e segons la virtut que té, ho qualitat, car totes són per nostre profit, axí spiritual com corporal.» (f. oiiii). I encara l'afirmació del món de les criatures com a microcosmos: «tot enaxí aquest món és una imatge del Cel e de la glòria eterna» (f. oiiii v°).

(25) Amb tot, la recerca de Déu en les criatures, «vestigio de la divinidad», és un tret comú a tota l'espiritualitat *recogida* (Andrés 1975: 56).

(26) Quant a notícies que aventurin alguna connexió entre aquest llibre i el *Desitjós*, només en conec dues: l'afirma-

aquests textos, la vinculació amb els cercles castellans, si és que n'hi ha, etc. A diferència del *Desitjós*, tenim alguna notícia relativa a la difusió d'aquella altra obreta a la Barcelona del segle XVI (veg. Peña 1997: 372). Me la miro molt per sobre:²⁹ no hi sé veure gaire res que faci pensar en una influència sobre el nostre *Desitjós*. Tot i que es tracta d'un llibret que té, indubtablement, punts de contacte amb el nostre. És un tractadet pràctic de mística afectiva que posa cert èmfasi en el recolliment interior. L'autor parteix del supòsit que el lector ja ha superat les fases de la vida activa –purgativa i il·luminativa– i ara «dessea degustar los dulçísimos dulçores de la contemplación» (f. aii). Distingeix dues vies contemplatives alternatives, contraposades: l'especulativa (de base intel·lectual) i la mística (de base afectiva) (f. aii v°). El llibret no pretén altra cosa que fer accessibles unes orientacions merament pràctiques per exercitar-se en aquesta darrera forma contemplativa. El *Brevíssimo atajo* està constituït per tres parts ben diferenciades –les detallades en el títol–, segurament provinents de fonts diferents: un «brevíssimo atajo para fácilmente adquirir la perfección de la vida contemplativa» (ff. aii v°-[biv v°]), una art de contemplar (ff. [biv v°]-diiii), que diu ser feta per «un devoto y reverendo padre», i, finalment, uns expeditius «exercicios para ordenar la piensa en el servicio de Dios» (ff. diiii v°-[dvi v°]), seguits per unes «reglas general[e]s para ordenar la piensa» (ff. [dvii]-eiiii v°), igualment sumàries. Tot plegat en la seixantena escassa de pàgines d'un volumet en dotzè, de només vint línies de text gòtic per pàgina. En tot cas, el cristocentrisme hi és molt vistent, especialment en la primera part, l'objecte contemplatiu de la qual és la passió de Crist. A fi de comptes: no sembla que puguem parlar d'influència del *Brevíssimo atajo* sobre el *Desitjós* més enllà dels paral·lelismes provinents de l'espiritualitat que els agermana. El fragment que més m'ha fet recordar el nostre llibre és un del principi que fa «porque a todos nos plaze la brevedad y la prolixidad fatiga» (f. aii v°), amb què justifica la brevedat de l'exposició de la via mística, molt semblant a un que hem llegit a la «nota al llegidor». Que és, precisament, on apareix també el mot «atajo», com a sinònim de «camí breu», el qual potser no és sinó un ressò del mot *atajo* que surt al títol del llibret estampat només un parell d'anys abans.³⁰

El fet cert és que la nostra novel·la té un interès encara no prou precisat en la història de la cultura espiritual del país en el pas del XV al XVI. No sembla forassenyat aventurar que el *Desitjós* es troba inserit en el context de l'espiritualitat «moderna», molt semblant –si és que no hi pertany– a la que descriu Melquíades Andrés com a «espiritualidad de las observancias (1470-1500)», caracteritzada, en els seus trets bàsics, per l'oració metòdica, el recolliment interior i l'antiescolasticisme (Andrés 1983). La relació amb els ambients de renovació espiritual montserratins (García Jiménez de Cisneros i companyia), esmentada en alguna ocasió, és més que probable. Recordem que aquests ambients es troben inclosos en altres de més generals impulsats pels franciscans. A més, el lul·lisme hi era fervent. Tot això s'haurà d'estudiar amb profunditat.

Entre l'edició prínceps (1515) i la de València (1529) surten de l'estampa diverses edicions de textos espirituals que potser responen a un mateix impuls: entre altres, les

edicions-“traduccions” que van fer Bonllavi de la prínceps del *Blaquerna* (València 1521) i un “traductor” anònim de la tercera de l'*Scala Dei* d'Eiximenis (Barcelona 1523), l'edició del *Baculus clericalis* de Cucala (València 1524), les reedicions de la traducció de Miquel Peres del Kempis (Barcelona 1518), la tercera de la *Vita Christi* d'Isabel de Villena (Barcelona 1527; havia estat reeditat per Jorge Costilla a València el 1513) i la de *Lo primer del Cartoixà*, en la traducció de Corella (Barcelona, Joan Rosenbach, 1518). Les vinculacions, concretes o atmosfèriques, de tota aquesta producció estan encara per determinar.

No disposem de gaires clarícies sobre la difusió que van tenir les edicions del *Desitjós* en llengua catalana. Quant a l'edició prínceps, Manuel Peña (1997) no troba cap rastre a la Barcelona cinccentista de la presència del llibre en les llibreries, ni de la possessió en cap biblioteca particular, ni de cap notícia sobre la seva circulació. En certa manera, el silenci documental contrasta amb la difusió que va assolir posteriorment en les versions en altres llengües. Més encara: el *Desitjós* degué circular més o menys profusament fins a gairebé l'exhauriment de la tirada, com es desprèn de les afirmacions que el noble valencià Miquel Jeroni de Cruïlles feia a l'epístola llatina que figura als preliminars de l'edició de València (ff. [A v^o]-[Aiv]). Allà exposava la raó que l'empenyí a reeditar-lo: «quod librum (qui solus prope in urbe erat) desiderari ferventius ab illis videbam quibus nihil poteram denegare», és a dir que l'exemplar barceloní de què va partir per fer l'edició era gairebé l'únic que es podia trobar a la ciutat i, en canvi, es tractava d'una obra cap a la qual hi havia certa expectació. En aquesta epístola de qui hem de considerar l'editor responsable de la impressió valenciana es dedica l'obra a la monja Jerònima d'Eixarc,³¹ deixeble de Joan Baptista Anyés (el qual, al seu torn, havia dedicat a la religiosa valenciana el seu *Gemmatius Diuae Mariae Assumptionis triumphus*, imprès al 1527; veg. Ximeno 1747: 115b). Del que no hi ha dubte és que la recepció, si més no a València, adoptava característiques que podríem definir com a renaixentistes. Només s'ha de llegir el text de l'epístola de Cruïlles. La defensa abrindada que s'hi fa de la instrucció de les dones –prenent com a l'exemple les dones de l'antiguitat, «vere aureas etates»– i del cultiu de l'esperit en les belles lletres i en l'erudició, així com la denostació –des d'una perspectiva que bé podríem qualificar d'elitista– de la ignorància generalitzada establerta a la València de l'època, van en aquesta direcció.³² Miquel Jeroni de Cruïlles precisava encara –i la dada em sembla valuosa– les característiques de la pietat dels destinataris de la reimpressió de l'obra: els anomenava «studiosos vere pietatis». I més: l'obra és considerada «opus pium ac vere christianum».

Girona, juny de 1999

PEP VALSALOBRE
Universitat de Girona

ció de Rubió que diu: «En certa manera, em sembla veure alguna relació entre aquell llibre [=Desitjós] i un de petit, de butxaca [...]» (1964: 99); i la d'Andrés (1975: 66) que esmenta una possible relació «que habrá que precisar». Sobre aquesta obra, veg. Andrés (1975: 64-70, 244 i 782).

(27) La descripció de l'imprès que hi ha al *Bulletí de la Biblioteca de Catalunya*, VI (1925), p. 410, diu que la data que figura al colofó és «M.D.V.xiiij [sic]», però el fet és que s'hi llegeix amb prou claredat «M.D.y.xiiij». És cert que la impressió de la conjunció «y» en l'exemplar de la BC no és prou definida; tanmateix no permet pensar en una «v». El fet que la y vagi entre punts reforça aquesta lectura: els signes de puntuació en les xifres de l'any solien aparèixer entre les unitats de miler, les centenes i les desenes (cf. «Mil.cccc.lxxxxv», a l'ed. de *Paris e Viana*, Girona, o «M.D.XLIII.» a l'ed. de les poesies de Marc a Barcelona; molt escadusserament apareix un punt entre desenes i unitats: cf. «M.D.XXX.IX» a l'ed. de Marc feta per Romaní a València). En els llibres impresos a la segona dècada del Cinc-cents, com en aquest cas, sol inserir-se una conjunció entre centenes i desenes, de les quals és separada per punts: cf. «Mil.D.e.xv.» al colofó de l'edició prínceps del *Desitjós*.

(28) Agraeixo les orientacions que en aquest sentit m'ha ofert Montserrat Batllori, professora d'història de la llengua espanyola a la UdG. Andrés (1975: 46) no tenia cap dubte de quina era la pàtria de l'au-

tor: «obra de autor catalán». Res no en diu, però, Jordi Rubió en l'esment que en fa a «Notes sobre els llibres de lectura espiritual a Barcelona des de 1500 a 1530» (Rubió 1964: 123-124).

(29) He utilitzat l'exemplar de la BC, sign. 6-VI-8.

(30) Aquesta suposició és reforçada pel fet que, pel que he pogut observar, el mot *atajo* és insòlit en títols de llibres espirituals. Vull dir que podríem pensar en la possibilitat que es tractés d'un mot ja consagrat per singularitzar un tipus de gènere en la literatura espiritual castellana. És per aquest raó que m'he entretingut a veure les aparicions del mot *atajo* (*ataxo*) en títols d'impresos castellans anteriors a 1515 de la BNM: ni un. Només després serà un mot recurrent, si bé no en els títols, en textos d'aquesta mena (cf. Andrés 1975, 66 n. 2; també Andrés esmenta la possibilitat que l'aparició del mot al text del *Desitjós* remeti al del llibret de 1513).

(31) Andrés (1975: 66 n. 1) es va empescar una hipòtesi pintoresca sobre l'apropiació del *Desitjós* pels jerònims: potser la reiteració dels noms (Hieronimus/Hieronime) de l'autor i la destinatària de l'epístola proemial de l'edició valenciana va ajudar el traductor al castellà a atribuir-la a un jerònim.

(32) Es pot consultar el text d'aquesta epístola i la traducció castellana a López Estrada (1972: 70-75). Hi ha la possibilitat, com ha estat dit, de la influència del *De institutione feminae christianae* (Anvers 1524) de Vives. Sobre les relacions dels Cruïlles amb els cercles d'Anyés, veg. Cahner ed. (1987: 10-11 i 80 n. 3 i 4).

ADDENDA

Quan ja havia lliurat aquest paper per a la publicació, descobreixo –negligència imperdonable– l'article d'August Bover, «“E dir-se ha *Spill*...”. Qüestió de noms a l'entorn de l' *Spill de la vida religiosa* (Barcelona 1515)» (dins J. M. Sobrer, ed., *Actes del Vuitè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 93-100). El professor Bover hi tracta dues qüestions. D'una banda, ens recorda com el mot *spill* del títol s'insereix en una llarga tradició de títols que incorporen el mot *speculum* –o qualsevol de les seves correspondències vulgars–, que descriu un gènere de característiques ben establertes. D'altra banda, a partir de l'aparició del mot castellà *atajo* a la nota prèvia al colofó, considera que la nostra novel·la «participa de les característiques d'un altre subgènere, el dels “atajos”» (cas potser més discutible per tal com, abans de 1515, només conec l'aparició del mot en el títol del llibret publicat a Barcelona al 1513, com he explicat més amunt). La discrepància principal entre aquests fulls i el treball del professor Bover rau en el fet que aquest estudiós –si no ho he entès malament– opta per no donar crèdit a les afirmacions que llegim a la nota editorial del final sobre l'abreujament fet a partir d'un original amb un “camí més llarg”. Així doncs, no considera com a tal la contradicció entre el pròleg i l'esmentada nota que, a parer meu, posa en evidència que, efectivament, hi hagué un text anterior més extens –poc o molt (segurament poc més extens, a tenor de les afirmacions del pròleg sobre les dimensions limitades de l' *Spill*)–, un *Spill de la vida religiosa*, que just abans de passar per les premses de Rosembach acabà en *Camí breu*. Em sembla. (A més, si l'afirmació que el llibre és un resum d'un altre de més extens constitueix una fórmula per “atraure més lectors”, no sembla una estratègia gaire “comercial” postergar-la al final del llibre i que el pròleg, allò primer que troba el lector, no en digui res de res.)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBAREDA, A. M. (1956) «Intorno alla scuola di orazione metodica stabilita a Monserrato dall'abate Garsias Jiménez de Cisneros (1493-1510)», *Archivum Historicum Societatis Iesu*, XXV, 254-316.
- ALCINA, L. (1961) «El *Spill de la vida religiosa* de Miguel Comalada, O.S.H.», *Studia Monastica*, III, fasc. 2, 377-382.
- ALTÉS I AGUILÓ, F. X. (1988) «Tres ediciones anónimas del siglo XVI de la escuela espiritual del Monasterio de Montserrat», dins *Varia Bibliographica. Homenaje a Simón Díaz*, Reichenberger, Kassel Edition, 34-45.
- ANDRÉS, M. (1975) *Los recogidos. Nueva visión de la mística española (1500-1700)*, Madrid, Fundación Universitaria Española.
- (1983) «La teología en el siglo XVI (1470-1580)», dins Melquíades ANDRÉS, dir., *Historia de la teología española, I. Desde sus orígenes hasta fines del siglo XVI*,

- Madrid, Fundación Universitaria Española, 579-735.
- AVILÉS, M. (1983) «La teología española en el siglo xv», dins Melquíades ANDRÉS, dir., *Historia de la teología española, I. Desde sus orígenes hasta fines del siglo xvi*, Madrid, Fundación Universitaria Española, 495-577.
- BARAUT, C. (1962) «Les fonts franciscanes dels escrits de Garsias de Cisneros», *Analecta Montserratensia*, 9, 65-78.
- (ed. 1965) GARCÍA JIMÉNEZ DE CISNEROS, *Obras completas*, vol. I, Montserrat, Abadía de Montserrat (Scripta et Documenta, 15).
- BONNER, A. & BADIA, L. (1988) *Ramon Llull. Vida, pensament i obra literària*, Barcelona, Empúries.
- BOVER, A. (1981) «Notes sobre les traduccions no castellanes de l'*Spill de la vida religiosa*», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, III [=Miscel·lània Pere Bohigas, 1], 129-138.
- (1983) «*Spill de la vida religiosa*». *Edició crítica i estudi introductori*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona.
- (1985) «Alguns aspectes de la contemplació lul·liana i l'*Spill de la vida religiosa*», dins *Homenatge a Antoni Comas*, Barcelona, Facultat de Filologia. Universitat de Barcelona, 71-76.
- CAHNER, M. (ed. 1987) Joan Baptista ANYES, *Obra catalana*, Barcelona, Curial.
- HAUF, A. (1980) «L'espiritualitat catalana medieval i la "Devotio moderna"», dins J. BRUGUERA i J. MASSOT i MUNTANER, ed., *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Andorra, 1-6 octubre 1979), Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 85-121. [Reproduït dins: *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, Barcelona, Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, 19-55.]
- LÓPEZ ESTRADA, F. (1972) *Notas sobre la espiritualidad española de los Siglos de Oro. Estudio del Tratado llamado el Deseoso*, Sevilla, Publicaciones de la Universidad de Sevilla.
- LÓPEZ SANTIDRIÁN, S. (1990) «Spill de la vida religiosa», dins M. VILLER, S. J. dir. *et al.*, *Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique, doctrine et histoire*, vol. XIV, París, Beauchesne, cols. 1135-1139.
- MASSÓ, J. & RUBIÓ, J. (1989) *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya* (1914-1920). vol. 1 (Mss. 1-154), Barcelona, Biblioteca de Catalunya.
- MIQUEL I PLANAS, R. (1915) *Estudi històric y crítich sobre la antiga novela catalana pera servir d'introducció al Novelari Catalá dels segles XIV a XVIII*, Barcelona, 1912, 186-192. [Reed., amb lleugeres modificacions, a: *Bibliofilia*, I, (1911-1914 [1915]), cols. 295-298.]
- (1920) «Fra Miquel Comalada ¿es l'autor de la "Historia d'En Desitjós"?», *Bibliofilia*, II, cols. 471-473 i il·lustrac. 474a i 474b.
- MOLAS, J. (1965) «La cultura catalana a l'Europa del Cinc-cents», *Serra d'Or*, VII, 289-291. [Reproduït a: *Lectures crítiques*, Barcelona, Edicions 62 (Llibres a l'abast, 121), 1975, 9-14.]

- ORDAL, N. d', O.M.C. (ed. 1930) *Libre de la sancta Tercera Regla*, transcripció del P..., Barcelona, Editorial Franciscana (Fulletó de *Catalunya Franciscana*).
- ORIOL DE BARCELONA, P. J., O.M. Cap. (1922) «Un anónimo franciscano del siglo XVI», *Estudios Franciscanos*, XXVIII, 21-38.
- PEÑA DÍAZ, M. (1997) *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez.
- PUIG, J. de (ed. 1992) Ramon SIBIUDA, *El llibre de les criatures (Pròleg i capítols 1-222)*, ed. i trad. de Jaume de Puig i Oliver, Barcelona, Edicions 62.
- RAFANELL, A. & VALSALOBRE, P. (2000) «“Català” i “valencià” al primer Cincents. A propòsit de dues edicions de l' *Spill de la vida religiosa*», *Caplletra*, 27 (tardor 1999 [2000]), 137-165.
- REBULL, N., OFM Cap. (1974) «Un tractat català antic sobre el Tercer Orde franciscà», *Estudios Franciscanos*, LXXV, 379-409.
- RICART, D. (1965) «El *Desitjós*. Novel·la religiosa simbòlica del 1515», *Xaloc (Mèxic)*, 8, 122-128.
- RIQUER, M. de (1964) *Història de la literatura catalana*, vol. III, Esplugues de Llobregat, Ariel, [4a ed., vol. IV, Barcelona, Ariel, 1985, 345-352.]
- RODRÍGUEZ, J. (1747) *Biblioteca valentina*, València, Joseph Thomàs Lucas. [Ed. facs.: Librerías París-Valencia, 1980.]
- RUBIÓ I BALAGUER, J. (1948) «Literatura catalana», dins G. DÍAZ-PLAJA, dir., *Historia general de las literaturas hispánicas*, vol. I, Barcelona, Barna. [Trad. cat.: *Història de la literatura catalana*, vol. I, Barcelona, Publicacions de l' Abadia de Montserrat, 1984.]
- (1957) «III. Obra literària. L'expressió literària en l'obra lul·liana», dins Ramon LLULL, *Obres essencials*, vol. I, Barcelona, 85-111. [Reed.: «Alguns aspectes de l'obra literària lul·liana», dins Id., *Ramon Llull i el lul·lisme*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya / Publicacions de l' Abadia de Montserrat, 1985, 248-299.]
- (1964) *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*, Barcelona, Edicions 62.
- SAENGER, P. (1998) «La lectura en los últimos siglos de la Edad Media», dins Guglielmo CAVALLO i Roger CHARTIER, dir., *Historia de la lectura en el mundo occidental*, Madrid, Taurus, 187-230.
- TORRES AMAT, F. (1836) *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, Imprenta de J. Verdager. [Ed. facs.: Barcelona / Sueca, Curial Edicions Catalanes, 1973.]
- XIMENO, V. (1747) *Escritores del Reyno de Valencia*, vol. I, València, Joseph Estevan Dolz.

E U L À L I A D E A H U M A D A

**L'EPISTOLARI D'HIPÒLITA
ROÍS DE LIORI,
COMTESSA DE PALAMÓS
(ARXIU DEL PALAU, S. XVI)**

L'epistolari d'Hipòlita Roís de Liori (València 1479-Madrid 1546), comtessa de Palamós, es conserva a l'Arxiu del Palau, nom amb el qual és conegut l'Arxiu de la Reial Capella del Palau Menor de Barcelona, o Arxiu dels Requesens, actualment al Centre Borja de Sant Cugat del Vallès. Aquest arxiu pertanyia a la família dels Requesens, llinatge de ciutadans ennoblits l'any 1458, que estigueren vinculats al càrrec de governador general de Catalunya, funció que els proporcionà un cert enlairament polític i que engrandí el seu patrimoni amb terres, títols i riqueses, i els convertí en una de les famílies catalanes més influents del segle XVI.¹

L'ARXIU DEL PALAU

(1) Aquest treball està basat en la tesi doctoral de l'autora, encara inèdita: *Estudi d'un epistolari privat del Renaixement (La correspondència d'Hipòlita Roís de Liori de Requesens, comtessa de Palamós. Extreta de l'Arxiu del Palau, s. XVI)*, Universitat de Barcelona, 1999, sota la direcció d'Eulàlia Duran.

L'Arxiu del Palau està format per un extensíssim fons documental, que no pertanyia tan sols a la família Requesens, sinó també a una sèrie de famílies que hi va emparentar i que els llegaren els seus arxius, els quals contenen bàsicament documents creats a partir del moment que s'emparenten les noves famílies. També podem trobar-hi documents reials i pontificis que van arribar a aquest Arxiu bé per via testamentària, bé per l'estreta vinculació d'aquesta família amb la cort. La categoria dels cognoms als quals pertany la majoria d'aquests documents, així com la varietat temàtica, ens permet d'imaginar la importància que poden tenir, des del punt de vista cultural. Així, hi trobem

documentació de la família Joan, senyors de Tous, lligats al càrrec de jurat de la ciutat de València; de la família Sabastida-Hostalric, que ocuparen llocs de govern a Sicília; de la família Gralla-Desplà, que exerciren el càrrec de mestre racional de Catalunya; dels Liori, llinatge noble aragonès establert a València arran de la conquesta; dels Zúñiga, família noble castellana, comtes de Miranda; la del marquesat de Los Vélez i comtat de Benavente; del comtat d'Oliva; de la baronia de Vallmoll i la família Montpalau; del marquesat de Cenete (i alguns documents del ducat de Calàbria) i del marquesat de Martorell. Tot això, pel que fa referència als segles xv-xvi, perquè la documentació de l'Arxiu s'allarga fins al segle XIX.

La part de la documentació de l'Arxiu que a nosaltres ens interessa, pel seu valor filològic i literari, és la de la correspondència. Gosaria dir que, dels segles xv-xvi, hi ha prop de dues mil cartes, la qual cosa suposa un fons considerable. D'altra banda no es pot menystenir la resta de la documentació (processal, civil, administrativa) perquè complementa, amb la informació que ens forneix, el contingut de les cartes.

La llista de treballs realitzats fins ara, extreta de la documentació de l'Arxiu del Palau, no és massa llarga si tenim en compte les grans possibilitats d'estudi que ofereix i des d'òptiques tan diverses com la de la història, la religió, l'economia, el dret i també, per descomptat, la llengua, la literatura i la cultura. Dins l'Arxiu del Palau hi ha tot un món, des del qual es pot fer un retrat quasi perfecte de la societat del segle XVI en tots els seus estrats: els reis, els papes, bisbes i abats, l'aristocràcia femenina –cosa bastant inusual– i la masculina, els infants, les minyones, els capellans, els religiosos i les religioses, els artesans, els polítics, fins i tot s'hi troba referències als esclaus. Tots ells es belluguen per les pàgines dels seus documents i ens parlen, amb registres diferents i en llengües diverses –català, castellà, italià–, dels temes més variats, des de com fer un brou de gallina fins a assumptes d'estat. I a més, no ens quedem només a Barcelona, sinó que viatgem per terres del Principat, el Regne de València, Europa i Castella.

De vegades ens sorprèn trobar personatges rellevants parlant planerament d'afers familiars o d'assumptes intrascendents, com ara la carta que escriu Carles I a la comtessa de Palamós, anomenant-la «Egregia condesa y bien amada mía» i demanant-li el perdó d'un condemnat que creu que ja ha pagat la culpa, perquè «bien sabemos que haveis hecho todo lo que convenía, como bien acostumbrais» (A. P. caixa 2, carpeta 39); o descobrir que l'Honorat Joan que es carteja amb la comtessa no és el conegut humanista del mateix nom, com hom creia, error que ens feia imaginar una correspondència plena d'erudició, sinó un jurat en cap de la ciutat de València, l'única preocupació del qual és la de beneficiar-se d'una gràcia de l'emperadriu per a instal·lar en aquesta ciutat un aparell per a cardar els draps. Sigui com sigui, tot aquest món de l'Arxiu és capaç d'obsequiar-nos amb un epistolari de la qualitat i del volum del d'Estefania de Requesens o del de la seva mare, la comtessa de Palamós.

HIPÒLITA ROÍS DE LIORI I EL SEU ENTORN

És necessari situar l'autora en el seu context familiar i social, atès que això ens facilita la lectura i la comprensió de la correspondència, perquè el problema de les cartes és que l'emissor dóna per suposat que el receptor sap de què i de qui li parla i un tercer sempre queda al marge d'aquest contingut. En aquest cas, la documentació de l'Arxiu ha estat decisiva per refer la història d'una dona poc coneguda fins ara, si no era en funció de muller de Lluís de Requesens o mare d'Estefania de Requesens.

Amb aquesta intenció he fet un estudi biogràfic dividint les diferents etapes de la seva vida, segons la temàtica de les cartes.

a.-Des de 1479 a 1509

Hipòlita neix a València aproximadament l'any 1479 –descendent d'un llinatge noble procedent d'Aragó: els Roís de Liori, establerts al Regne de València arran de la conquesta–, filla de Joan Roís de Liori i de Mur (†1489) i de Beatriu de Montcada i de Vilaragut (†1514). De la seva infantesa i la seva joventut en sabem ben poc, i no tornarem a tenir notícies d'ella fins al casament amb Lluís de Requesens i Joan de Soler (1435-1509), l'any 1501. Hipòlita és coneguda arran del seu matrimoni amb el governador general de Catalunya, i sobretot a partir del moment en què queda vídua i usufructuària d'una de les fortunes més considerables del país.

b.- Des de 1509 a 1533

És una vídua de trenta anys, respectable i respectada, que es dedica amb afany a tenir cura del seu patrimoni –a cavall de les propietats de Barcelona, Martorell i Molins de Rei, tot i que també fa algun viatge escadusser a València– i del matrimoni de la seva filla Estefania. Des de l'any 1517 trobem correspondència escrita amb una certa regularitat, i sempre signada com «la trista comtessa de Palamós», a imitació de l'epítet que es col·locaren les tristes reines de Nàpols: la reina Joana, vídua del rei Ferrante i la seva filla, Joana d'Aragó.² Durant aquesta època sovintegen les cartes escrites a Miquel Jeroni Noia, notari de València i administrador dels seus béns en aquesta ciutat. D'ell sabem que era casat, que vivia al carrer de Valeriola, prop del mercat, i unit a la comtessa per una antiga amistat que es remuntava al seu pare, de qui diu Hipòlita: «Era tan bon home, que jo desige vós siau semblant a ell pel bé que a ell volia y us vull a vós» (Ahumada 1999:253). La confiança d'una antiga amistat el porta a anomenar-lo en les seves cartes «virtuós y singular amich» i a demanar-li tot tipus d'encàrrecs que queden fora de l'abast dels negocis, com ara teles, medecines o queviures per als obrers que treballen a l'obra dels molins de Molins de Rei: «Volria hun quintar de arròs gros del

(2) A l'Arxiu trobem altres cartes de vídues signades amb aquest epítet: «La trista Ana de Castellet» (llogall 27, carpeta 8), «Joana Miquela de Montbui, vídua trista, perduda y desenganada» (llogall 27, carpeta 8), etc.

millor y més triat, y dos quintàs de menuts, y hun quintar de sucre de pans grans, y mig quintar de sucre fi; y tot açò us prech que m'envyeu lo pus prest que fer-se puga. Si podeu enviar-ho per mar, assegurat, enviau-ho tot y, sinó, enviau lo sucre per terra que lo arròs massa costaria» (Ahumada 1999: 230). Amb la mateixa confiança li comunica la seva alegria pel casament d'Estefania amb Juan de Zúñiga, l'any 1526: «...rebí vostra letra per la qual, y per la relació que ell m'è feta, he vist quant vós fou alegrat del casament de ma filla y la contentació que teniu de la persona del senyor don Joan, mon fill. Axí u esperava jo de vós, tant per la antiga amistat que teniu de aquesta casa com per la molta voluntat y afecció que sempre us he conegut, y perquè tingau més rahó d'estar alegre vos certifique que ma contentació és tanta, que crech no poguera haver casat ma filla ab persona neguna de aquest món que major consolació ne sentís; axí per respecte de la persona de mon fill, com per molts altres respectes que a mi y a ma filla y al bé de aquesta casa satisfà molt. De tot sien fetes gràcies profundes a nostre Senyor. També rebí après una altra letra vostra ab les confitures, les quals arribaren a molt bon temps» (Ahumada 1999: 219). I li encarrega els afers més delicats: «Jo crech tendreu per certa la anada de l'emperador per aquexa ciutat y, perquè só avisada que ha de posar en lo Real, he pensat que vendria molt a compte a mon fill la mia casa³ per a sa posada; y axí us pregue que, vista la present, parleu amb lo estatger de dita casa y conserteu ab ell que buyde los estudis, o lo de dalt, y tot si serà mester, a coneguda de la persona que mon fill envyarà aquí per a pendre una posada; y també consertareu ab dit estatger, si fer-ho volrà tindrà manera, que farà dos lits per a gentils hòmens en la casa, y més per a mossos, també segons parrà al que mon fill trametrà; que molt volria, si fer-se pot, que tots los de sa casa estiguesen aposentats; y, si ací no-s pot fer, treballareu que en lo veynat se hagen los lits que dich, perquè com més prop tindrà mon fill de sa posada los criats, millor serà servit. Y, perquè só certa que vós ho fareu ab la diligència que acostumau en mes coses, no m'è de més encarir-vos-ho, sinó que y torne a pregar que, axí en lo de la posada com en qualsevol altra cosa que a mon fill y als seus toque, hu façau millor que si havia de servir per a la mya persona, que molt més ho stimaré» (Ahumada 1999: 231).

De l'any 1528 daten les primeres cartes escrites a la seva cunyada, Dionísia de Requesens i Joan de Soler († 1535), Dionísia de Montpalau, que es va casar amb Gaspar Benet de Montpalau, baró de Vallmoll, i d'ell va prendre el cognom. L'unia a la comtessa una forta amistat: «Que no sols desige la salut de vostra mercè, axí propiament com la mia, mas que la major congoxa que tinch és no poder-li estar prop per a servir-la en tota cosa, y lo sertifich que, dolent-me de asò, moltes voltes n'è lansades làgrimes, perquè jo-m recorde l'amor que tostemps li é coneguda y voldria-lo-y servir en aquestes indisposicions y, ara que li falten les dos nebodes ab qui ella més se aconsolava, sopllir per totes» (Ahumada 1999: 279).

3) Hipòlita era propietària d'una casa i cort en el raval de Sant Guillem (A. P. lligall 43, c. 3). Estava en venda des de 1524, però pel que sembla encara no havia aconseguit de vendre-la.

c.-Des de 1533 a 1538

Hipòlita es veu obligada a traslladar-se a València perquè la seva neboda Beatriu de Margarit, monja professa del monestir de Santa Caterina de Siena i baronessa de Riba-roja, l'envia a cercar perquè vol sortir del monestir, al·legant que mai no hi ha estat per voluntat pròpia sinó forçada per les monges. Ni les monges, ni els parents de Beatriu, ni Hipòlita, a qui li correspon, segons el testament, heretar la baronia, volen privar-se d'un dot tan substanciós i es desencadena un plet, que genera una gran quantitat de correspondència i documentació i obliga Hipòlita a restar més temps del previst a València, fins l'any 1538. Trobem episodis que poden semblar novel·lescs com el de l'escalament de les parets del monestir per a rescatar Beatriu, però res més lluny d'escenes de caire romàntic que podrien nodrir la nostra imaginació literària, perquè en definitiva l'únic mòbil que belluga tots els fils dels personatges d'aquest afer rocamblesc és l'econòmic.

Aquestes pàgines són un testimoni d'excepció de la vida dels monestirs al s. XVI, dels hàbits i costums, dels tractes de favor, de les pressions per caçar un dot, i també de la problemàtica implantació de la Reforma.

Durant la seva estada a València, a Hipòlita només li preocupa l'afer de la baronia de Riba-roja i esbrinar d'on pot treure tots els diners que aquest plet li costa i que minvaran considerablement el patrimoni de la família. Durant aquesta època és quan hi ha més correspondència, i és l'època també que comença l'epistolari d'Estefania, publicat per Maite Guisado (1989). Arran d'aquest plet, Hipòlita fa sentir la seva veu, fins i tot a la cort i a la cúria romana i, tal com diu J. M. March: «¡Ay del que no tratase con gran consideración a la triste condesa!» (1941-42:176). Hipòlita es mostra aleshores com és realment, una dona de negocis, pràctica, que sap nedar i guardar la roba, que sap tractar els qui li són fidels, malgeniüda i de caràcter fort quan les coses no van a l'hora, ho controla tot i rarament se li escapa res, sap quedar bé amb tothom, independentment que els enganyi o actuï sincerament. Sempre preocupada i atrafegada pels negocis, sap bellugar tots els fils de les influències prop de la cort i de la cúria romana per aconseguir els seus propòsits. Hipòlita només té un punt feble, que és la seva família, sobretot els néts, als quals contínuament envia llaminadures i la salut dels quals és capaç de fer-li perdre la pròpia.

Durant aquests anys es carteja amb Bernat Capeller, canonge de la Seu de Barcelona i abat comanador del monestir benedictí de Santa Maria de Serrateix, al Berguedà, administrador dels béns d'Hipòlita al Principat. A les cartes es preocupa per tot el que fa referència al seu món més proper: la família, la hisenda, els negocis, i dóna ordres sobre els temes més variats: «Que faça fer una archimesa com la del senor bisbe», «no us oblideu de fer regar los tarongés del terraplè», «ab ànsia estich si àn tancat lo rech vell», «porieu metre los pots en una cabsa ab estopa, de manera que no-s trenquen»

(Ahumada 1999: 106). No té res d'estrany, doncs, que tanta feina la faci despistar-se i perdre els papers: «que no l'he trobat, ny-m recordo hon lo tinch» i perdre la salut: «que lo mal que jo hara he agut no m'és vengut per ningun desordre que haja fet, y encara me'n culpen, puix altre no poden dir, que m'és vengut per lo molt negociar, lo que jo no crech» (Ahumada 1999: 106).

L'any 1537 Hipòlita comença els preparatius de la tornada a Barcelona. Durant aquest any, sovintegen les cartes escrites a Benet Honorat Joan, senyor de Tous, cosí germà d'Hipòlita, i propietari del Grau de València, que residia en aquesta ciutat, de la qual va ser jurat en cap els anys 1525, 1536 i 1551, i a qui trobem el 1537 a les corts de Montsó com a representant de l'estament militar. Casat el 1520 amb Beatriu Almunia, no va tenir fills i, quan va morir, l'any 1562, va nomenar Lluís de Requesens i Zúñiga hereu dels seus béns, tot i que la senyoria de Tous la va heretar el seu nebot Antoni Joan. El tema que ocupa la correspondència entre Benet Honorat Joan i Hipòlita és el del privilegi que l'emperadriu va atorgar, amb motiu dels seus vint-i-sis anys, a Juan de Zúñiga, durant trenta anys, per a poder construir uns molins per a cardar draps,⁴ a Catalunya. Gràcia que també havia obtingut Juan de Zúñiga per a Benet Honorat Joan, a València. Però havia sorgit un problema arran del dubte que havia interposat misser Ram,⁵ sobre si durant deu anys s'havia de sotmetre l'esmentat privilegi a l'aprovació de l'emperador. Aquest dubte creà la necessitat d'aclarir si la dita mercè tenia una durada de trenta o bé de deu anys, com deia misser Ram. De la resolució d'aquest negoci se n'encarrega Honorat Joan, aprofitant la seva anada a les corts de Montsó, informat i aconsellat en tot moment per la comtessa, «y si-s tenen als deu anys, me par que no deu concloure; perquè, com se tindrà esperansa que acceptada la mercè d'aquesta manera, se allargue per avant, si ara en lo temps posen tanta dificultat?» (Ahumada 1999:323). Finalment, Hipòlita aconsegueix del rei una provisió per a vint anys.

D'aquesta època es conserven tres cartes de l'historiador i teòleg valencià Pere Antoni Beuter (1490/95-1554) a Hipòlita.⁶ Les dues primeres estan escrites des de Lleida i són de l'any 1535. La tercera és del 1537 i està escrita des de Gandia, on sembla que feia estada per acompanyar la duquesa de Gandia, Francesca de Castre-Pinós, mentre el seu pare estava en perill de mort. En totes tres cartes signa com a «son capellà» i en una d'elles afirma que la sermoneja «per conservar mon offici de ser predicador de una senyora comtesa»,⁷ mentre que en una altra corrobora la relació de dependència amb la frase «com a criat de sa casa».⁸ En totes li recomana no es cansi de demanar ajut a Déu i l'aconsella i encoratja en l'afer de la monja Beatriu, perquè no la tregui del monestir «que si ix no serà sinó per a morir quant a Déu... plàsia a Déu que no consenta tal y que done esforços a vostra senyoria per a portar a bé negoci tan fort y tan espinós que per a exercitar-se en tals difficultats ha donat Déu lo bon ingeni y destrea ab tempre a vostra senyoria y no per a dexar-se decaure, ni cansar-se, ni admetre tan poch scrúpols que la retraguen de bé».⁹

4) La paraula «molí» en la indústria tèxtil significa màquina. Aquesta serveix per a estirar i cargolar les fibres i convertir-les en fils.

5) Suposem que es tracta de Joan Ram d'Escrivà, baró de Beniparrell i Patraix († 1548).

(6) Aquestes tres cartes que es troben a l'Arxiu del Palau, lligall 27 carpeta 8, han estat transcrits per l'autora i en espera de publicació.

(7) Carta de Pere Antoni Beuter de 18 de gener de 1535.

(8) Carta de Pere Antoni Beuter de 18 d'agost de 1535.

(9) Carta de Pere Antoni Beuter de 18 de gener de 1535.

d.-Des de 1538 a 1546

El maig de 1538, Hipòlita arriba a Barcelona i comença a preparar el que ella anomena «l'exercici dels draps», que consisteix en l'elaboració dels teixits. Aquest és el nou tema que omple la correspondència entre els cosins. Gràcies al privilegi obtingut de l'emperadriu, del qual he parlat abans, poden construir un aparell per a cardar els draps que substitueix l'antiga perxa.¹⁰ Per a construir aquest nou aparell de fusta necessiten un mestre de Segòvia, i per a fer-lo funcionar un paraire de la mateixa ciutat. La comtessa es posa d'acord amb Benet Honorat Joan per començar la prova a Barcelona i després a Martorell, i d'aquesta manera enllestir aviat la feina i emprendre viatge cap a la cort, a visitar la família. Després, Benet Honorat Joan el provarà a València, aprofitant l'experiència de la comtessa. L'aparell és una meravella i funciona molt millor que la perxa. En tenir només ells la gràcia per a la seva construcció a Catalunya i València es veuen obligats a arribar a un acord amb els paraires per a la seva utilització. Hipòlita li dona consells al cosí de com ha de negociar amb els paraires de València i li explica com ho ha fet ella a Barcelona. Sobretot «s'ha de tenir ab ells alguna manya, que tots treballen de voler abatre lo preu y... per ço, scriví jo a vostra mercè que no-l determenàs sense dar-me'n avís, perquè-s puga servir de l'horde que jo he sercat» (Ahumada 1999: 351). Malgrat els consells, Hipòlita té notícia «del moviment que àn fet los perayres» (Ahumada 1999: 351) i li explica com ella ha arribat a un acord: «Ver és que, parlant dels preus, àn temptat de voler-los posar molt baxos, jo lavós diguí'ls que no volia fer preu ab ells fins veure quines despeses portaria l'art, y que jo aparellaria quatre o sis mesos a fiar, fins veure quines despeses y auria, scrivint los draps de cadascú; y que-ls prometia que-m pagarien alguna cosa menys del que costava a la percha y que, après, segons estarien ells contents de l'aparell, jo auria provat y contat les despeses, nos poriem concordar del preu, y axí s'és fet; y entretant ells àn vist lo gran avantatge de l'aparell y del que guanyen los draps en l'art, y estan tan contents que mostren que no faran contrari al preu que jo voldré posar, puix sia com los tinch promès alguna cosa manco del que-ls costa a la percha, de manera que ab aquestes justificacions jo-ls he portat a tot lo que volia; y si vostra mercè no u ha fet axí en los principis, me par que deuria procurar de ajustar-los y parlar-los y dir-los que no s'enugen de res, que l'artifici vostra mercè lo pot fer per son passatemp, puix lo fa a ses despeses, y si ells no se'n volen servir, que no se'n servixquen, /puix/ que en sa libertat està y, a la mescla de aço, moltes cortesies y, en son cas hi loch, servexca's dels motius que jo he tractat ab los de ací, segons dalt dich, y en particular treballe de guanyar algun amich entre ells que, servint-los bona manya...» (Ahumada 1999: 351). Finalment, Hipòlita demana als paraires d'agermanar-se amb ells «y metre'm en vostra confraria y vull que-m tachen en totes les necessitats de l'offici, que en tot vull participar com cadascú de vosaltres y en major porció» (Ahumada 1999: 351).

(10) El primer pas en el procés del teixit és la filatura, que consisteix a netejar i pentinar les fibres (llana, cotó, etc.) perquè quedin paral·leles. Després s'estiren i es cargolen les fibres per a convertir-les en fil. Aquest pas se l'anomenava «cardar». El nou aparell que prova Hipòlita substitueix l'antiga perxa, que era una barra on s'estiraven les fibres. Després ve la fabricació de teixits, la tintura i la confecció.

Després de tot això, el maig de 1539, Hipòlita torna a emmalaltir, «que ja no feyen compte de mi» (Ahumada 1999: 351), i es veu obligada a endarrerir un cop més el seu

viatge. Durant l'estada a Catalunya aprofita per a solucionar els problemes de les baronies i ocupar-se de les seves possessions, un xic abandonades per l'absència, Tot seguit que acaba «l'exercici dels draps», Hipòlita se'n va cap a València a donar un cop d'ull als seus assumptes.

Finalment, Hipòlita arriba a Madrid el 2 d'octubre de 1540 i hi retroba els seus fills i néts i pot gaudir de la seva companyia durant una bona temporada. Mentre està a Madrid escriu bàsicament a Bernat Capeller i el tema és el dels cobraments i els pagaments de les despeses que té a les diferents baronies, a les obres de la Capella del Palau i als molins i l'hort de Molins de Rei, a més d'informar-lo de l'estat de la seva família. L'octubre de 1542 viatja altra volta a Barcelona per tal de vigilar les obres de la Capella del Palau. Dos anys més tard emprèn viatge cap a Madrid, tot passant per València. De l'any 1545 data l'única carta escrita a la marquesa de Cenete, Mencía de Mendoza. Sembla que entre les dues dones hi havia una bona amistat com ho palesa la deliciosa carta que li escriu Hipòlita des de la cort, posant-la al corrent de les darreres novetats que s'hi han esdevingut: «Todo lo escribiré a vuestra excelencia», i que són testimoni d'excepció dels darrers temps de vida de la princesa Maria de Portugal, muller del príncep Felip: «Las nuevas que de acá puedo escribir a vuestra excelencia son que esperamos de ora en ora el buen alumbramiento de Su Alteza, que ya está en el mes muy adelante, lo que della me parese es lo mismo que doña Estefanía le tenía escrito. Esto diré de más que, para tan mosa, es de tener en mucho que, sin acordarserlo nadi[e], á querido hazer testamento, y á-lo escrito todo de su mano y, el día que entró en el mes, confesó y comulgó y después lo á hecho otras dos vezes. La reyna, su madre, le á enviado todo el adreso que era menester para lo que nasiere, con gran cumplimento; que de camisillas ay XXIII dosenas, labradas de oro y de seda, y todas blancas, de muchas maneras, pequeñas y mayorsicas, que podran servir a edat de tres o quatro años; pañales de lana y de lino, y colchicas muchas y muy lindamente guarnesidas...» (Ahumada 1999:403). De Mencía a Hipòlita només es conserva una carta que també traspua l'amistat entre les dues: «Y sea lo que se ofrecyere, se sirva de lo que yo allá tengo como de cosa propya pues asý lo son todas las mías». ¹¹ Hipòlita mor a Madrid l'any 1546.

L'EPISTOLARI

L'epistolari d'Hipòlita Roís de Liori conté vuit-centes setanta-dues cartes, de les quals vuitanta-nou són escrites per ella i la resta, rebudes. El emissors són molt variats, n'hi ha un total de noranta reconeguts, però també hi ha aproximadament una cinquantena de cartes sense signatura, o que en tenen però indexifrabla. Entre els emissors trobem noms coneguts com el de Pere Antoni Beuter, Jeroni Centelles (del comtat d'Oliva), Jeroni de Requesens (bisbe d'Elna i Tortosa), Joan Margarit (bisbe de Girona), Joan Micó (provincial de l'orde dominicà), entre d'altres. El volum de cartes escrites

(11) Carta des de Guadalajara, sense data, Arxiu del Palau lligall 30, carpeta 7, transcrita per l'autora i en període de publicació.

per cada emissor pot oscil·lar des de l'única carta del rei Carles I fins al centenar d'Estefania.

De les cartes escrites per Hipòlita, com ja he dit abans, se'n conserven 89, transcrites i editades (Ahumada 1999:193). Els destinataris són només 10. Hi ha destinataris de qui es conserven més cartes que d'altres. En la relació següent apareixen els noms dels destinataris i les cartes rebudes, per ordre de volum i, entre parèntesi, el nombre de les cartes enviades per ells a Hipòlita:

Bernat Capeller: 36 cartes (65 cartes)
Miquel Noia: 25 cartes (7 cartes)
B. H. Joan: 15 cartes (4 cartes)
D. Montpalau: 7 cartes (4 cartes)
Mencía de Mendoza: 1 carta (1 carta)
Estefania de Requesens: 1 carta (124 cartes)
Juan de Zúñiga: 1 carta (81cartes)
Francesc Torrent: 1 carta (-)
Sra. de Tous: 1 carta (-)
Alonso de Palma: 1 carta (22 cartes)

Entre unes cartes i altres no hi ha necessàriament una relació carta-resposta. De les cartes que escriu Hipòlita, del 1500 al 1534, trobem alguna resposta de Miquel Noia. Dels anys 1535 al 1540, trobem alguna relació carta-resposta en les cartes que escriu la comtessa a Bernat Capeller, a Benet Honorat Joan i a Dionísia de Montpalau. La resta d'anys, fins el 1546, la situació canvia, ja que no es troba cap resposta.

Les cartes es presenten en fulls solts o en plec que, un cop doblegats, feien la funció de sobre, en el qual es posava el nom de la persona a qui anava adreçada la carta i alguns cops el lloc on residia, no sempre però, perquè de vegades les portava personalment una persona de confiança que ja sabia on vivia el destinatari. De vegades, algun receptor escrivia al darrere del full la data en la qual havia arribat la carta, la persona qui l'enviava, quatre línies amb el contingut més important i la data de la resposta. Aquest detall permet datar alguna carta que no tenia data, a més de poder calcular el temps aproximat que podia trigar en arribar un correu de Madrid a Barcelona, per exemple –uns set dies. Algunes cartes podien fer d'albarà, de lletra de canvi i, si s'esqueia, també d'avís de rebuda d'algun paquet o mercaderia.

Sota d'un mateix plec hi podia anar documents o altres cartes que el destinatari s'encarregava convenientment de distribuir. També en algun moment s'aprofitava una mateixa carta perquè fos llegida per més d'una persona i així hom s'estalviava de repetir-la: «Jo scrich a micer Vallserà, la que serà ab la present; va oberta perquè la lijau, també la mostrareu a mosèn Camós y, après, cloeu-la y donau-la-y» (Ahumada 1999: 274).

Les cartes d'Hipòlita sempre porten la signatura autògrafa al final de la carta, fins i tot les que són escrites per escrivà. Les cartes les acostumava a escriure Hipòlita de

mà seva o bé les dictava a un escrivà, sobretot quan anava molt enfeïnada o estava malalta: «Y ab més spay vos scriuré larch, si tinch qui.m scriva, que si tinch d'escriure de mà mia no u poré fer, perquè m'és gran treball» (Ahumada 1999:319). Quan volia escriure alguna cosa confidencial ho afegia de mà seva, o bé escrivia íntegrament la carta: «Aquesta fas de mà mia perquè l'avís que us vull donar, ni así ni aquí, no vull que sàpien que us o é scrit fins que sia menester, segons après diré» (Ahumada 1999:313). En cas d'extrema confidencialitat del contingut de la carta es podia demanar que es cremés o s'estripés després de llegir-la: «Y ésta suplico a v.s. se queme en viéndola v.s. y el obispo» (March 1942:169). A Estefania sembla que no li agradi gaire que la seva mare li escrigui de mà d'escrivà, tot i que la disculpa «mentres estiga flaca i que li puga fer ningun dany l'escriure de sa mà, jo pendré en paciència que sia de secretari» (Guisado 1988:237). Hipòlita també s'excusa davant la cunyada Dionísia: «Perdone'm vostra mercè com aquesta no va de mà mia, que ab los ofisis no é tengut temps de escriure» (Ahumada 1999:255). Per tant, no deuria ser gaire correcte escriure els familiars més propers per mà d'escrivà, per la falta d'intimitat que suposava i perquè podia ser també signe de manca de salut.

L'epistolari de la comtessa de Palamós és privat, familiar i femení. Aquests tres mots, de vegades utilitzats com a sinònims, ens ajuden a definir un gènere i a delimitar-lo.

És privat perquè s'ocupa de cartes particulars escrites entre persones distants, sense cap intenció literària. Això representa varietat en els temes tractats i en els registres utilitzats, que canvien segons el destinatari. Hi trobem cartes íntimes i cartes de negocis, i totes a la seva manera tenen interès perquè reconstrueixen una realitat lingüística i cultural. Malgrat que segueixen uns cànons convinguts per les normes de la bona educació i que respecten l'estructura epistolar, que requereix la presència d'una salutació i d'un comiat, tenen una espontaneïtat i una gràcia que les allunya de l'aridesa que poden tenir altres tipus d'epístoles.

És familiar perquè prové d'un arxiu familiar i la majoria de cartes estudiades estan escrites a membres de la família, o a criats i servidors d'aquesta; els temes que tracta són els assumptes familiars i domèstics, relacionats amb el patrimoni i la vida familiar.

És femení perquè, òbviament, l'escriu una dona, i això és un tret afegit que dóna relleu a aquest epistolari, ja que ens permet sentir la veu d'un grup social que normalment no s'expressa i reconstruir una part de la història que ha estat condemnada a l'oblit, com és la història de la dona i, a través d'ella, la història de la quotidianitat.

L'epistolari està escrit d'una forma planera, però que no obvia el coneixement i el domini de la preceptiva d'un art epistolar pel que fa referència a l'estil i el comportament. Tant l'estil com els temes i els registres són diferents segons a qui va adreçada la carta, però el llenguatge és sempre expressiu i col·loquial, amb l'ús algunes vegades de l'estil directe. Els temes de negocis i privats es barregen com si es tractés d'una conversa, però sempre amb un estil breu i concís, que destaca per la repetició constant d'allò que li interessa que quedi ben clar. Sempre el mòbil de la correspondència és

pal·liar l'absència i així Hipòlita escriu al seu gendre que mentre duri aquesta «es menester el consuelo de las cartas» (Ahumada 1999:225) i li prega a la filla: «no es descuydeu d'escriure'm sovint» (Ahumada 1999:260). Aquesta necessitat estableix formes de comunicació, amb diferents registres i temes, que són mostra d'una gran riquesa de relacions, a més d'informar-nos sobre l'estat de la llengua i de la prosa.

Totes les cartes tenen una estructura similar, en la qual no falta l'encapçalament ni el comiat, elements necessaris per a ser considerades com a tals. A més de la salutació, trobem les notícies sobre les cartes rebudes i enviades i l'estat de salut, així com el contingut, els desigs de sanitat i prosperitat, el lloc i la data, les fórmules de comiat i la signatura. Varien el to de la salutació i comiat segons a qui s'adreça; així, trobem des d'un «Molt magnífich senyor cosin jermà», adreçat a Benet Honorat Joan, senyor de Tous, fins a «ma filla», adreçat a Estefania. Les recomanacions que fa Juan de Zúñiga a Estefania sobre com ha d'adreçar-se al bisbe de Girona —«Avéysle d'escrevir reverendísimo y muy ilustre señor; y abaxo, de v.s. reverendísima servidora que sus ilustres manos besa» (Ahumada 1999: 136)—, demostren aquesta necessitat de coneixement i posterior aplicació d'unes formes epistolars establertes.

És innegable el valor lingüístic d'aquest epistolari, per tal com constitueix una mostra del català del segle XVI. La llengua en què estan escrites les cartes és la llengua que es parla. Es tracta d'una llengua viva, amb les seves expressions i frases fetes, amb un lèxic d'allò més variat, amb dialectalismes, castellanismes i arcaïsmes, que ens permet d'estudiar les grafies, la fonètica i la morfosintaxi. Hi ha tres cartes escrites en castellà, que és la llengua dels destinataris, i que ens permeten estudiar la influència del català sobre el castellà escrit, ja que cap de les tres cartes està exempta de catalanismes.

L'epistolari de la comtessa de Palamós té una peculiaritat que li dona una valor afegit, ja que és susceptible de ser confrontat i complementat amb altres epistolaris de membres de la mateixa família, publicats o inèdits, amb l'avantatge que això comporta de poder completar la informació des de diferents punts de vista i amb diferents registres. Així, a les cartes publicades d'Estefania de Requesens (Guisado 1988)¹² i del seu marit Juan de Zúñiga (March 1941-42) s'hi pot afegir tota la correspondència inèdita que reben, tant Estefania com Hipòlita, dels seus administradors, amics, familiars i parents. Entre elles podem destacar les vint-i-tres cartes de Juan de Zúñiga a Estefania, entre els anys 1528-29, quan viatja amb el rei per terres d'Europa i diu afectuós a la seva muller: «No sé por donde començar a responder a tantas lindezas como en vuestra carta dezís» (A. P. lligall 30 bis, carta núm. 4), o les escrites a Hipòlita pels seus néts, amb uns models de cal·ligrafia tot just estrenada i carregats d'espontaneïtat infantil, com aquella de Lluís, amb nou anys, en què li besa les mans i els peus pels massapans que li ha enviat i li demana que «no prenga tan treball de enviar-me tantas cosas perquè més raó seria que jo las enviàs» (A. P. lligall 30, carpeta 4).

També val la pena rellegir i completar els punts suspensius de les més de vuitanta cartes de Juan de Zúñiga a la seva sogra publicades per J. M. March (1941-42), perquè

(12) L'autora va trobar 22 cartes inèdites d'Estefania a la seva mare, de 1534 a 1535, que va transcriure a la seva tesi (Ahumada 1999:413)

estan plenes de detalls de la vida quotidiana ben divertits, com les postures que havia d'adoptar Estefania per combatre les molèsties de l'embaràs: «En acabando de comer y de cenar á más de un mes que le duele luego las costillas del lado izquierdo tan recio que es forzada luego, en alçando la mesa, sentarse en el suelo o echarse sobre aquel lado, que es el mejor remedio que halla. Dura de dos oras o más...» (A.P. lligall 30 bis, carta núm. 11).

És evident la importància d'aquest epistolari, no només per la categoria dels autors sinó per tota la sèrie de personatges que surten citats a les cartes. Gràcies a aquesta correspondència ens podem acostar a la mentalitat i la quotidianitat de la gent que va viure al segle XVI, i també estudiar temes com ara la relació de l'aristocràcia amb la cultura, la progressiva castellanització de la noblesa, la societat femenina, l'educació, la religió, l'estil literari, el coneixement de les arts epistolars i la llengua, entre d'altres. És, doncs, innegable la vàlua que tenen aquests epistolaris perquè obren un ampli ventall de possibilitats d'estudis filològics i literaris, històrics i culturals.

Les dues cartes que a tall de mostra hi ha editades a l'apèndix d'aquest article estan escrites per Hipòlita Roís de Liori a la seva filla Estefania de Requesens i a Benet Honorat Joan, cosí germà seu, jurat en cap de la ciutat de València.

En la transcripció m'he cenyit a les normes habituals. He mantingut la màxima fidelitat al text i, per tant, he fet constar en notes textuais els ratllats, les esmenes, els afegits i les lectures dubtoses. Els errors de l'autor s'han respectat i he posat, si calia, la lectura correcta en una nota. Quan ho he cregut convenient, sobretot quan considerava que era necessari per tal de facilitar la lectura, he afegit el que faltava entre claudàtors [...]. He desenvolupat les abreviatures i regularitzat l'ús de les majúscules i de les grafies u/v, i/j, c/ç. He normalitzat la puntuació i la separació de paraules, l'accentuació, l'apòstrof i el guionet, segons el català actual.

He utilitzat el punt volat per tal d'indicar les elisions que avui no tenen representació gràfica, en les quals he donat preferència a la vocal tònica o a la partícula que té més entitat.

He accentuat els verbs monosil·làbics que apareixen sense h: à, àn, é; i el pronom personal de tercera persona quan, per una elisió, es podia confondre amb l'article.

He respectat els canvis de paràgraf que apareixen en el manuscrit i he considerat també com a canvis de paràgrafs les separacions de l'escriptura amb dues o tres barres diagonals. Els canvis de foli del manuscrit es fan constar en el text dins de dues barres inclinades, per ex. /f.1v/

EULÀLIA DE AHUMADA
Universitat de Barcelona

APÈNDIX DOCUMENTAL

I

[1533], desembre, 12, -València

Carta de la comtessa de Palamós a la seva filla Estefania, a Barcelona. Li explica el seu viatge a València i l'acolliment que ha tingut. Tracta de l'afer de la seva neboda Beatriu Margarit.

(13) 'Em neguitejava'.

(14) Segueix *m p*, ratllat.

(15) Una de les persones que més troba a faltar durant els anys d'estada a València és el seu nét Lluís, al qual l'uneix una forta estimació.

(16) Miquel Jeroni Noia, notari valencià, casat, amb domicili al carrer de Valeriola, prop del mercat de València, administrador dels béns d'Hipòlita a València. La relació entre ells, segons la correspondència, es remunta al pare de Noia: «que era tan bon home, que jo desige vós siau semblant a ell pel bé que a ell volia y us vull a vós» (Ahumada 1999:253).

(17) Aquesta carta no s'ha conservat.

(18) Guillem Ramon de Montcada i la seva esposa Constança, a casa de qui s'hostatja la comtessa en la seva estada a València.

(19) Entre *mans i més* es llegeix *my*, ratllat.

(20) Sanç de Cardona i Roís de Liori, primer marquès de Guadalest.

(21) La darrera *e* de la paraula *diferències* apareix sobre una *a* ratllada.

(22) Guillem Roís de Corella († v. 1541), casat amb Brianda Hurtado de Mendoza.

Paper. 1 plec (33'5x22'5cms). De mà seva. Signatura autògrafa. (Arxiu Palau lligall 35 carpeta1).

Ma filla: En Tortosa trobí una letra vostra, que no-m fou poch descans y consolació, y allí matex vos responguí donant-vos comte de mon discurs fins allí; a on estiguí disapte tot lo dia, axí perquè ploqué com perquè me trobí un poch enbarasada de la mia relmay, encara que m'inflave la vora¹³ perquè mosèn Jordà no-m dexava despendre res, m'esforsí de partir lo diumenge y de tirar lo camí per exir-ne, y no y [à] agut dia que no aja plogut, però feya-m Déu gràsia que lo que plovia de dia, o les ores que jo era en camí, era sols plovisnar, en les nits descaregava ab gran fúria de manera que no-ns¹⁴ mullàvem sinó les capes, y axí no m'à fet mal ni m'à danyat a la relma. Abans si-m levava ab algun poch de mal de cap, tantost que era en lo camí me pasava y axí, trobant-me millor cada dia, aribí ayr así molt bona, laós a Déu, y tan poch cansada com si no-m fos moguda de Barcelona, quant al treball de la persona, però quant a l'ansia del meu fillet¹⁵ com si-m fos lunyada dosentes legües. D'él espere ab lo major desig del món saber noves. D'él, plàcia nostre Senyor, les me porte tals com jo desige, y de mon fill y de vós /f. Iv/ per lo semblant. Aribant así, me donà Noya¹⁶ una letra vostra de XXVI,¹⁷ que la consolació que [é] agut ab ella crech me levà tot lo cansament del camí. No us descuydeu d'escriure'm sovint y avisant-me tostemp del que sabreu del meu fillet que Déu guarde.

Así só estada acollida ab tanta serimònia, encara que aribí en descut, que no sé com o puga pagar y servir al senyor don Guillem y a la senyora dona Costança.¹⁸ Donau-los-n' é les gràsies y digau-los que jo-ls bese les mans més¹⁹ de mil voltes, y que aquestos senyorets m'àn fet tant de goich com si fosen mos fills y que la senyora Sellera no sap que-m fasa, que jo tinch pena de vere-la tan afaynada; que-n veritat, si-s trobaren así aqueixos senyors, no y agueren pogut fer més. L'aposeno està molt ben parat y les peses són molt bones, ver és que no és prou còmodo, però de asò no-n digau res que bé-s sofrirà.

Anit viu a don Sancho,²⁰ lo qual à pasat sèries diferències²¹ ab lo comte de Cosentayna,²² que l'avia desafiat lo comte a ell; ja s'és tot ygualat y àn feta pau, laors a Déu. No avem parlat encara de nostres diferències, no sé en asò si serà tan cortès y

complit com /f.2r/ o és per bona criança, que avisada só que m'àn sostret un advocat, que és miser Abat. Aquestes són paseres de son pare,²³ jo-ls conech a tots y estich sobre l'avís de satisfacer a les cortesies per los matexos consonants, y a les obres també, fent lo que-m cumple, sens fer les manyes que ells tenen y fan.

Vuy dematí jo trametí a fer saber a dona Beatriu²⁴ com era aribada, que diu à fets estrems de alegria. Dos ores aprés, és vengut lo prior de preycadós,²⁵ de part de la priora,²⁶ a vesitar-me y à'm parlat molt ubertament, descobrint-me tots los moviments de dona Beatriu y dient-me, de sa part y de part de la priora, que meten en mes mans, no solament lo interès dels béns, mas lo de la onra y consiència. Jo é molt folgat de asò, perquè tota la mia congoja era que jo no poguera negociar ab ma neboda, no tenint loch de parlar-li a mon plaer, y aquest m'è dit que-m dexaran parlar ab ella. Jo é respost que no vull que-s tracte de l'interès dels béns fins que aja procurat la quietut d'ella, y que jo la tinch per pròpia filla y que en tot lo que li cumpla metré per ella qualsevulla cosa, però no la consiència. Segons m'è significat, ella s'és comensada a /f.2v/ reposar, que molt clarament s'era descarada ab elles. Ara diu que no farà sinó lo que jo voldré y ab asò àn tengut elles per bé de fer-me l'ambajada que m'àn feta. Par-me que nostre Senyor o comensa a encaminar bé y confie en Ell que-m guiarà,²⁷ plàsia-li que sia tot a son servey.

Per no tenir més temps, no m'allargue més ni escrich a mon fill. Fasa'm mercè de pendre a aquesta per sua y vós de avisar-me com vos à anat en noembre,²⁸ que ab desig espere de saber-o;²⁹ nostre Senyor me fasa gràsia que sia com jo desige, al qual plàcia guardar-vos a tots com jo desige.

És de València, divendres XII.

Vostra mare.

II

1536, agost, 27. Riba-roja

Carta de la comtessa de Palamós a Benet Honorat Joan, senyor de Tous, jurat en cap de la ciutat de València. Li demana que es faci càrrec de l'afer d'un home de Riba-roja que es va barallar amb una altre. Espera notícies de la cort i confia que aviat arribi el seu despatx.

Paper.1 full (31'50 x 22 cms). De mà d'escrivà. Signatura autògrafa.
(A.P. lligall 6 c.4).

Molt magnífich senyor cosin germà: Lo portador infformarà a vostra mercè de una rinya que y [à] agut entre dos hòmens de la pobla³⁰ sobre certes rahons que han concoregut entre ells, los quals han feta pau y resten molt amichs, per hon porà veure vostra mercè que no és cosa criminal ni de importància; sols meteren les mans a les

(23) Alfons de Cardona († d.1543), almirall d'Aragó i baró de Guadalest, casat amb la germana gran d'Hipòlita, Isabel Roís de Liori.

(24) Beatriu Margarit de Requesens († d.1542), baronesa de Riba-roja, monja de Santa Caterina de Siena, de València, filla de Joana Mateua Requesens –germanastra d'Hipòlita– i de Lluís Margarit. En voler sortir del monestir on havia professat els vots, va iniciar-se el plet per la baronia de Riba-roja. Hipòlita, segons testament, pren possessió de la baronia, en nom de la seva filla, el 31 de juliol de 1534. Però aquesta possessió no dura massa. Està documentat que Beatriu surt del monestir i es casa amb el noble Gabriel Roges (A. P. lligall 51, carpetes 26, 27, 28).

(25) En un memorial: «Del que s'à d'articular sobre lo negosi de sor Requesens» (A. P. lligall 92, carpeta 2), cita Miquel Genovart com a prior de sant Onofre, convent de dominicans. Robles Sierra ho ratifica (1992:54)

(26) Segons Robles Sierra, (1992:161), Sor Luisa Sanz va ser priora del monestir de santa Caterina de Siena els anys 1532-1534.

(27) Segueix *tot*, ratllat.

(28) Es refereix a si està o no embarassada, la qual cosa li confirma el seu gendre en carta de 10 de desembre de 1533: «...más contento que vine, pues va preñada mi mujer. También lo está la Emperatriz y del mismo día es la sospecha, y aún gomitaron entramas el sábado y no comen bien, que nunca vi tal conformidad» (March 1941-42:104, vol.II).

spases y no fou més, sinó que la hu d'ells se feu un arrap o scorchadura³¹ en la mà ell mateix y, per aquest, só obligada jo de pregar y favorir-lo, perquè és fill de una criada antiga de casa. Per so suplique a vostra mercè me faça gràcia de guiar-lo, segons se acostume de guiar en la pobla, perquè jo stimaré³² més que ell torne per aquesta via que per altra, per mostrar que fas alguna cosa per ells. De tot serà més largament infformat per lo portador, al qual me remet, suplicant a vostra mercè que³³ tinga per bé de fer dit guiatge, que molt[a] mercè me farà.

De la cort no tinch lletres, del que stich ab molta ànsia. Spere-les ab desig y desige que ab les primeres vinga lo despaig. Nostre Senyor ho guie tot com Ell sia servit, lo qual garde y augmente la molt magnífica persona y casa de vostra magnífica [persona]. A la senyora ma cosina germana³⁴ bese les mans.

És de Riba-roja, a XXVII de agost de MDXXXVI.

Servirà a vostra mercè.

La trista comtessa de Palamós.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AHUMADA, E. de (1993), *Descripció del fons de l'Arxiu del Palau de la família Requesens. Regesta i transcripció d'una part de la seva correspondència* (s. xv-xvi), Tesina de llicenciatura, Universitat de Barcelona.

— (1999), *Estudi d'un epistolari privat del Renaixement (La correspondència d'Hipòlita Roís de Liori de Requesens, comtessa de Palamós. Extreta de l'Arxiu del Palau. s. xvi)*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona.

ARXIU DEL PALAU (A .P.).

CAHNER, M. ed, (1977), *Epistolari del Renaixement*, edició i introducció de —, València, Albatros.

MARCH, J. M^a (1941), *Niñez y juventud de Felipe II. Documentos inéditos sobre su educación civil, literaria y religiosa y su iniciación al gobierno (1527-1547)*, 2 vols, Madrid, Ministerio de Asuntos Exteriores.

GUISADO, M. ed. (1988), *Cartes íntimes d'una dama catalana del s. xvi. Epistolari d'Estefania de Requesens a la seva mare la comtessa de Palamós*, edició de — Barcelona, La Sal.

ROBLES SIERRA, A. (1992), *Real Monasterio de Santa Catalina de Siena*, València, Publicación del Monasterio de Santa Catalina de Siena.

- (29) Segueix y gu, ratllat.
(30) Riba-roja.
(31) 'Esgarrapada o nafra'.
(32) Segueix q-ell, interliniat.
(33) Segueix procu, ratllat.
(34) Beatriu Anna Almunia.

J O S E P L O Z A N O

**LA RELACIÓ VERDADERA DE
MAXIMILIÀ CERDÀ DE TALLADA**

Entre els ordes religiosos establerts a terres valencianes a partir de la conquesta jaumina, l'orde de sant Domènec o sant Domingo, també conegut com de Predicadors, ha tingut un paper preponderant i innegable en el nostre àmbit religiós, però també polític i cultural, sobretot al període que abasta els segles xv, xvi i xvii.

El fet que dos dels sants valencians més coneguts, com ara sant Vicent Ferrer – patró de l'antic regne de València– i sant Lluís Bertran, siguen dominics, o el cas de l'oposició de l'OP a la beatificació del pare Simó al llarg de tot el xvii, són tres dades ben significatives en una societat –la dels segles adés esmentats– on la religió catòlica era omnipresent i aquest orde un dels seus poders fàctics amb més influència.

D'altra banda, els convents dominics valencians han estat vinculats, des dels seus orígens fundacionals, a l'evangelització i conversió dels musulmans valencians, aquells que van romandre al país després de la conquesta, i mai no van poder ser assimilats religiosament, ni culturalment, per la societat cristiana que els dominava. Aquells qui, finalment, serien dràsticament expulsats l'any 1609, en una operació militar de gran envergadura i que va tenir molts trets de genocidi.

Per tant no és gens insòlit que l'Arxiu del Reial Convent de Predicadors de València, tot i trobar-se bastant delmat –a causa de tres fets històrics ben colpidors: la guerra del Francés, la desamortització de Mendizábal i la Guerra Civil de 1936–

1939–, i que a hores d'ara compta amb un fons de 88 volums de manuscrits, siga un dels fons més interessants que té la ciutat per conèixer la història del nostre país; ni tampoc és estrany que allí es guarden valuosos documents sobre la problemàtica dels moriscos, com ara el text que hem estudiat, el qual fa referència a la seua expulsió.

DOCUMENT

Pel que fa a la descripció codicològica del document, aquest es troba al volum núm. 77, enquadernat amb tapes de pergamí,¹ d'unes dimensions de 315 per 210 mm i amb 274 folis de paper, el qual recull seixanta documents referents als moriscos que van cronològicament des del 1609 al 1656, entre els quals figura aquest report amb el número 39, format per 34 pàgines manuscrites en català, que van des de la 201r fins a la 217v. Cal precisar que entre la 210v i la 211r no hi ha il·lació, i que s'ha de passar de la 210v a la 212r, i, finalment, de la 217v a la 211r, per a seguir amb el fil discursiu, atés que les 211r i 211v, per mala enquadernació del volum, i tot i trobar-se al bell mig, contenen el final del document.

A més, el text no té una continuïtat discursiva clara, fet que podem apreciar en aquelles indicacions d'altres textos a què ens remet l'autor, però que no tenen referent en el document que ens ha arribat a nosaltres. Així hi trobem que Maximilià Cerdà de Tallada pot escriure: «...fonch publicada la crida següent, que après se pot veure» (202r); «...excepto lo capítol, que así està après de la lletra.» (202v); «Voldrà lo curios veure les patents... en lo present quadern les podrà llegir. (203r); 'un orde que al present està en est quadern» (203r); «...es feren varies crides...y, entre altres, la que-s seg[u]ex...» (204v); «Y axí part que-s complí lo que el pronòstich deya dels efectes de la Confució Macna, ab les paraules següens:» (205r); «...y donà-li lletra que va en est quadern.» (212r), encara que al manuscrit no es trobe cap crida, capítol, patent, ordre, pronòstic, ni lletra, però sí alguns buits o salts en el text.

Altrament, atenent-nos a canvis en el tipus de lletra, i de trets lingüístics, hem diferenciat diverses parts copiades, i no sempre pel mateix transcriptor, l'inici de les quals hem indicat amb notes a peu de pàgina i hem denominat amb les primeres lletres majúscules de l'abecedari. De fet, hi trobem diverses mans –concretament sis–, la primera des de l'inici, pàg. 201r del manuscrit, fins als finals de la 205v, inclusivament, i que correspon al primer copista o copista A; la segona, des de finals de la 205v fins a la 206r, del copista B; la tercera, des de la 206v fins a finals de la 210v, del copista C; la quarta, des de finals de la 210v fins a finals de la 213r, del copista D; la cinquena des de finals de la 213r fins a la 216v, del copista E; i la sisena, des de la 217r fins a la 211v, del copista E–, i sis criteris de translació que ens donen indicis, en alguns casos, sobre la varietat dialectal a què pertany l'amanuense.

1. Vegeu Esponera Cerdán, A. i Robles Sierra, A. (1996: 380 i 384).

El text, que començà a redactar Maximilià Cerdà de Tallada el mes de setembre de 1609 i que les primeres pàgines possiblement les va escriure ell –per la cura amb què estan escrites–, és un report o relació de fets que sembla inacabat o maltractat pels posteriors escrivans que l’han copiat. Fa l’efecte com si en un principi fóra format per diverses introduccions que explicaven documentació generada per autoritats, tant polítiques com eclesiàtiques, i motivat per aquell corrent de passió historicista dels segles XVI i XVII que al País Valencià generaria dietaris, cròniques i relacions –i del qual donen prova fefaent les obres de Sòria, Garcia, Viciano, Beuter, Català de Valeriola Escolano, Diago, Porcar, els Vic o Aierdi–,² o com si es tractara d’un material per a la posterior elaboració d’un memorial de greuges, sobretot entorn de les conseqüències de l’expulsió o dels atacs de la milícia contra els interessos de la noblesa valenciana, de la qual l’autor formava part.

El document es titula *Relació verdadera, molt en particular, de tot lo que ha pasat en la extracció dels moriscos del present regne de València, y depopulació de aquell, feta y recolta per mi, Maximiliano Cerdan de Tallada, generós, iniciada en lo mes de setembre, any 1609* –d’ara endavant *Relació verdadera*–, i el seu autor, com el seu mateix títol indica, és el xativí Maximilià Cerdà de Tallada. És un text fragmentari que sembla haver estat copiat –com ja hem dit adés– d’un original anterior, llevat de la primeres planes; on cada fragment està destinat a introduir o glossar un document sobre l’expulsió dels moriscos del regne de València, que tan transcendental va ser en la nostra història. Tema que li dona unitat al document. D’altra banda, aquest també ens parla d’alguns episodis i seqüeles de l’esdeveniment, com ara la revolta dels moriscos a la mola de Cortes, acabada per Turixi, i a la de la vall de Laguar; la venda de béns dels expulsats pels soldats dels terços, béns que la noblesa considerava com a seus, però que tot i lamentant-ho no farà res per recuperar-los; la reducció de les pensions dels censals, les rendes dels censalistas, que arruïnarien un important sector «inversor» de la població valenciana, i el batiment de moneda falsa.

L’AUTOR

No coneixem massa dades biogràfiques de Maximilià Cerdà de Tallada i Sancho (1560/65-1630), autor del text *Relació verdadera*. Sabem que tenia velleïtats literàries, perquè va ser un dels tretze membres fundadors de l’*Academia de los Nocturnos de València*,³ un cenacle literari d’autors valencians que es reuní amb certa assiduitat entre 1591 i 1594, i que arribaren a un nombre de quaranta. Les sessions se celebraven a la ciutat de València, al palau dels Valeriola, ubicat en la actual placeta de Nules. Aquesta acadèmia, que va ser creada l’any 1591 per un membre de la noblesa valenciana, Bernat Català de Valeriola, celebraria un total de 88 sessions.⁴ Van ser-ne membres l’historiador Gaspar Escolano i els autors teatrals Gaspar Aguilar i Francesc Tàrraga.⁵ En les

2. Escartí, J. V. *Memòria privada. Literatura memorialística dels segles XV al XVIII*, Eliseu Climent Editor. València, 1998.

3. Canet, José Luis / Rodríguez, Evangelina / Sirera, José Luis. *Actas de la Academia de los Nocturnos – Vol. I (Sesiones I-16)*, Edicions Alfons el Magnànim. València 1988, p. 19.

4. Les actes han estat publicades fins a hores d’ara en quatre volums, el primera com ja hem dit en la nota anterior, el 1988; el segon el 1990; el tercer el 1994, i el quart el 1997.

5. Veure *Gran Enciclopèdia Catalana*, volum I (A-Alf), entrada ‘Acadèmia dels Nocturns’, p. 100. Barcelona 1990.

seues sessions es llegia un discurs i diversos poemes, que tenien com a comú denominador la temàtica prefixada en la sessió de la nit anterior, i el seu objecte era desplegar l'enginy i la virtuositat d'aquells lletraferits, els quals tenien cadascú un pseudònim relacionat amb la nit. El pseudònim de Maximilià Cerdà de Tallada era *Temeridad*. L'edat dels membres oscil·lava entre els vint i trenta anys i el nostre autor deuria ser dels més joves. L'idioma habitual dels discursos i poemes d'aquells cenacles literaris era el castellà; a les actes de les sessions –88 sessions– publicades en quatre volums per la Institució Alfons el Magnànim, només n'hi ha un en català, i no és del nostre autor, i diversos plurilingües. En la 9ª Jornada, *Sosiego* –pseudònim de Miguel Beneito–, en un poema titulat *Elogio a los Académicos*, li escriurà a Maximilià Cerdà de Tallada aquests versos: «Cerdán, con su saber el mundo atierra / pues no cabe inorancia en su sujeto, / que su saber divino la destierra, / con su cordura y término discreto / nos descubre los mucho que asigura / su ciencia rara y su saber perfeto».⁶

D'altra banda, la *Relació verdadera* és l'únic text en prosa, i en català, que se li coneix a Maximilià. També apreciem en ell, a través de les seues paraules, el que podria ser un cert toc nacionalista en els seus plantejaments, quan al text es refereix a la «nació valenciana» (207r) i «als soldats de la nostra nació» (209r). Al capdavant, però, ben poca cosa.

El nostre autor pertanyia a la noblesa, ell mateix ens diu que és «generós». Una noblesa valenciana subalterna i genuflecta, amb un poder subsidiari i plegada als interessos castellans, i a qui el poder dels Àustries sempre feia ballar amb la més lletja. Era el fill menor d'un important jurisconsult, Tomàs Cerdà de Tallada (1532-?1613), cavaller i senyor de Cerdanet, el qual va exercir càrrecs ben significatius a l'Audiència de València, va formar part del Consell d'Aragó i, a més, va escriure importants obres sobre matèria política, penal i penitenciària, com ara *Visita de la cárcel y de los presos* (1574); *Verdadero gobierno de la monarquía de España* (1581); *Viriloquium en reglas de estado* (1604); *Repartimiento sumario de la jurisdicción de SM en el reino de Valencia* (1609) o *Discurso en razón de abreviar pleitos* (1613). En els preliminars d'algunes d'aquestes obres figuren poemes dels seus dos fills: Tomàs, que seria comanador de Montesa, i també de Maximilià.

En la biografia de Maximilià Cerdà de Tallada podem distingir una altra vessant: la d'home públic. Sabem que fou capità de cavalls de la Costa, encara que no hem pogut esbrinar en quin any va ser-ho; el trobem com a procurador del braç militar en les Corts de 1604, i sabem que va participar en la reunió que dit braç celebraria el 1606, on va ser nomenat comissionat davant de Felip III, càrrec que va exercir fins al 1608. El 1614 va casar-se amb Maria de l'Esperança Gibert, i sembla que va morir, cec, l'any 1630.

Com a escriptor, i sobretot poeta, va participar en les justes poètiques que se celebraren a primeries del segle XVI a València, dins el corrent de humanisme tardà que va inspirar l'aparició al regne d'Espanya de diverses acadèmies literàries, i entre elles

6. *Op. cit.* p. 231.

la de València. Algunes de les seues poesies podem trobar-les a *Fiestas nupciales que la ciudad de Valencia hizo al casamiento de Felipe III* (1599), de Gaspar Aguilar, i en la novel·la pastoril *El Prado del Valencia* (1600), de Gaspar Mercarder, comte de Bunyol, que tracta sobre les noces del duc de Gandia, i on l'autor va incloure un bon nombre de poesies de les actes de l'Academia de los Nocturnos. Per tant, la producció literària del nostre autor sembla més aviat minsa.

Per tot i això crec que no devia ser un lletraferit gaire rellevant, ni amb una posteritat excessivament duradora, Ximeno⁷ no li dedica cap entrada, només el cita en la del seu pare,⁸ on ens informa, lacònicament, que Maximilià va ser «capitán de cavallos» i que el seu progenitor li va publicar dos poemes al seu *Viriloquium*.

Tanmateix, ens trobem davant una relació de fets dels quals l'autor és testimoni ocular; és a dir, amb una font d'informació de primera mà. A més, Maximilià n'ha estat protagonista actiu, com ell mateix reflecteix en el text.

Així, en vespres de l'expulsió dels moriscos, participa en les deliberacions del braç militar, és a dir, de la noblesa valenciana, molt preocupada per les repercussions econòmiques del tema, i perquè, d'altra banda, l'han marginada de tal operació. I ell serà un dels representants nomenats per a exposar aquests problemes davant del virrei, el marquès de Carazena. Més tard serà convocat en l'última junta dels censalistas, que veuen perillar els seus interessos amb l'expulsió, com ell mateix ens conta: «...feren algunas juntas en lo capítol de la Seu, en la quall també y fui convocat en la última junta...», «Y avent-me comanat en dita Junta lo primer vot,...» (217r). D'altra, Thomàs Cerdà de Tallada, el seu germà major, cavaller de l'orde de Montesa, també participa en aquests fets (203v), concretament en la custòdia dels assuts, castells i aigua de la ciutat de València. És a dir, que en la *Relació verdadera* concorren tota una sèrie d'aspectes i circumstàncies, gens menyspreables, en el report d'uns fets històrics; d'altra banda, és l'únic que existeix en català sobre l'expulsió dels moriscos valencians.

CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ

He emprat en el trasllat del text de la *Relació* els criteris ortogràfics habituals en els treballs de transcripció filològica, és a dir, l'accentuació, la puntuació i l'ús de majúscules i minúscules com es fa actualment, i la regularització de l'ús de la *v* i la *u* i de la *i* i de la *j*. Els mots que apareixen units els he separat segons les normes de l'apòstrof i el guionet, en el casos que així ho preveu la normativa, i en els casos no previstos, per indicar la mancança d'una lletra, he utilitzat el punt volat, i entre claudators [i] les grafies que hi manquen, quan l'absència de les qual podria entrebancar la comprensió del text.

7. Ximeno, V. *Escritores del reyno de Valencia*, 2 ts, València, Josep Esteve Dols, MDCCXLVII-MDCCXLVIII (Edició facsímil Llibreria París-València 1980).

8. *Op. cit.* tom I, pàg. 34.

RELACIÓ VERDADERA, MOLT EN PARTICULAR DE TOT LO QUE HA PASAT EN LA EXTRACIÓ DELS MORISCOS DEL PRESENT REGNE DE VALÈNCIA, Y DEPOPULACIÓ DE AQUELL, FETA Y RECOLTA PER MI, MAXIMILIANO CERDAN DE TALLADA, GENERÓS, INICIADA EN LO MES DE SETEMBRE, ANY 1609

Primerament, avent sabut lo extrenuo bras militar que la magestad del Rey, nostre senyor don Felip de Àustria, terser de aquest nom (y en temps del papa Pablo quinto, esent jurats en la present ciutat de València, en lo present any: Grisóstomo Siurana, generós; Francisco March, ciudadà; Melgior Valenciano de Mendiolaça, cavaller; Baltasar Miquel, ciudadà; Diego de Salines, per ser mort lo jurat Chosef Onorat Perelló, ciudadà, senyor de Benifaraig, y com no estar en costum fer-ne altre, jurat; y esent diputats, per eser mort don Feliciano Figueroa, bisbe de Sogorb –que era diputat primer eclesiàstich– don Jeroni Ferrer, comanador de Orgeta y cavaller de Santiago de la Espasa; don Giner Rabasa de Perellós, machor, baró de Dos Aygües y senyor de Benetúser; Miquel Àngel Solanes, ciudadà; Fransés Lloqui, generós, y per ell, supdelegat; Melgior Cruyllles, generós, y per la vila de Alcoy, Sisternes, y son supdelegat Arsís de Senpere, ciudadà) feya y tenia moltes prevencions de guerra, axí per terra com per mar, totes en lo present recne; considerant que encara que-s deya que era per a la jornada de Alger, vent y molt bé considerant que portava més camí de ser per a la extracció y depopulació dels moriscos, preseïnt convocació del dit extrenuo bras militar, feta per Pere Gostans de Soler, al present síndich de aquell en lo present mes de setembre, lo dit bras féu del·liberació, *nemine discrepante*, de tres nobles y tres cavallers de la present Junta, aconsellat[s] [d']altres, los quals foren don Lluís de Vilanova, conte de Castellar y Faura; de Cucaló, generós, senyor de Càrçer; don Jusep de Proxita, marquès de Navarés, conte de Almenara; Sipió Rocha, generós; don Fransisco//201v//Llançol⁹ de Romaní, senyor de Gilet; Maximiliano Cerdan de Tallada, generós, per a que representasen a sa excelència, don Luis Carillo y Toledo, marquès de Carasena, al presen virey y capità general, la notable desconsolació de lo dit bras y estament militar tenia de que [...] esent tan coneguda per sa magestat, y experimentada y ignata¹⁰ fidelitat y amor, eretada de sos predesesors, tan continuada en totes les ocasions de guerra y pau, en les quals sa magestat, y lo reys predesesors, els avien manat enplear y que en lo present que presentien per veure tant[s] aparatos de guerra, no de menyx. Inportan-se que los demás no-n tinguesen de sa magestat ninguna notícia; suplican-li fos servit manar-los donar alguna notícia per a poder-se oferir ab serte y acudir a son rey y senyor.

Y que, com si se sospitava, que era per la extracció de moriscos, fos servit donar-los carta de favor per a sa magestat, per a que fosen oÿts. Los quals elets tornaren resposta al dit estament en la forma acostumada, de que sa excelència no avia declarat son pit en més de que-ls afavoreria, axí per si volien escriure a sa magestat, com per a si enviaben enbaixadors.

9. A l'original: Llançon.

10. A l'original: ynganata.

Oyda la relació, lo dit estament féu del·liberació d'escriure a sa magestat en conformitat desus dit, per medi de dos embaxadors: lo un senyor de vasalls moriscos, l'altre no, y que se feren elets per a axceptar de sa excelència la mersè y favor concedida, après de haver-li donat raó de la susdita del·liberació.

Foren eletes,¹¹ de la forma acostumada, de la present Junta: a don Fransisco Llançol de Romaní, baró de Gilet; a Maximiliano Cerdan de Tallada, generós; a don Jaume de Vilanova, y a Josef Ferragut, generós, reduïts de aquells dotse que en la dita del·liberació féu dit estament. És a saber, sis nobles y sis cavallers y generosos, com dit és, per a fer elecció dels dits embaxadors y donar ad aquells les intrucions y memorials, ordenar aquells y demás lletres per a sa magestat, y demás persones que ad aquells paregués.

Los quals, lo desús síndic, aconsellat de don Jaume Sans, senyor de Alboy, y de Fransés Ferragut, baró de Gova, féu elecció de les persones següens: don Felip Boyl de la Escala, senyor de Manises; Maximiliano Cerdan de Tallada; don Francisco Llançol de Romaní, baró de Gilet; Carlos Valero; // **202r** // don Pedro Sans de la Llosa; Yusep Ferragut; don Juan Lloris Fenollet; Sipió Roca; don Nofre Muniós Cucaló; don Lluís de Vilanova, conte de Castellar; Llorens Saydia y Urbano.

Los quals feren elecció per enbaxadors, per al dit efecte, a don Felip Boyl de la Escala, lo senior de Manises, y don Juan de Valtera y Blanes, als quals donaren les instruccions conveniens y memorial següens en esta forma, que per a fer aquells reduÿren al conte de Castellar y a Maximiliano Cerdan. Y per a la colecta de les pecúnies per als gastos de la enbaxada, sobre la llista y tacha següent, feta per los dits reduïts, foren reduïts don Lluís Fenollet y Carlos Valero.

Los quals enbaxadors portaren ab dit[s] memorials, instruccions [i] lletres per a la magestat del rey y de la reyna; per a don Francisco de Sandoval, duc y marquès de Dénia; per a fray Aliaga, de l'orde de Predicadors, confeçor de rey; per al padre Rigardo, de la Compania de Jesús, confesor de la reyna; per al vicecanciller, don Diego Claustro; per al duc de l'Infantado; per al duc de Gea; per al conde de Es[...]ade.¹²

Los quals partiren de la present ciutat per a on sa Magestat estigués, a denau del present mes, partits los quals en vint-y-dos del present mes, estigueren tractant de fer eletes persones [de] dit estrènuo bras, per a que ab los elets dels demás braços, eclesiàstic y real, fer enbaxadors.

Per tot lo recne foren cridats los síndic[s] dels tres braços, és a saber: Bellmont, canonge de la Seu, síndic del bras eclesiàstic, Diego de Salinas, jurat síndic del bras real, y lo dit de l'extrènuo bras militar per sa excelència, als quals donà per a los estaments una lletra a cascú, del tenor que a present se dirà. Tanbé del matex tenor ne foren donades als diputats y gurats en lo matexy dia. Tanbé en lo matexy de vint-y-dos, fonch publicada la crida següent, que après se pot veure.

E lo dia següent foren cridats y donades lletres a tots los titulats // **202v** // Y en lo dia en après foren donades tanbé a tots los barons, senyors de moriscos, totes del matexy tenor que la susdita, excepto lo capítol, que así està après de la lletra.

11. Procegent de: electes.

12. Illegible.

A més del desús dit, enseguida de dites lletres fon feta eleció de tres nobles y tres cavallers de la present Junta, en lo present mes, per a anar a sa excelència a oir que-ls tenia que manar de part de sa magestat, que foren, com dit és: Geroni Mercader; Pere Lloís Almunia, generós; de Pròxida; don Francisco Rebollet; Felipe Rebolay, generós; don Gimén Peres; Juan Sipió Roca, generós. A dos dels quals, tornat que agueren la resposta, cometeren lo respondre'n a sa magestat a dita lletra y escriure al duc de Lerma, que foren de Jimen Peres Juan y Sipió Roca, generós. Lo tenor de les quals se poden llegir après.

Tanbé foren fets quatre elets per assistir y acudir a sa excelència, per si tenia alguna cosa que advertir a l'estament Militar que convingués en dita ocació, de tanta importància. Per al qual efecte tanbé se determinà que restàs advertit lo síndic¹³ de tenir lo bras¹⁴ junt cada dia, perquè-s pogués resoldre lo faedor. Per al qual efecte foren nomenats elets a don Lluís Vilanova, conte de Castellar; a Fransés Artés, generós; a don Francisco Fenollet; a Sipió Roca, generós. // **203r** //

Les prevencions que y agué de guerra, en la present gornada, foren aver vingut don Agustí Mexia, mestre de camp y del Consell de Guerra de sa magestat; lo qual se aposentà en lo Real; aven aribat al dit palàcio Real en or y argent, en moltes càrregues de moneda; y al mateix temps, éser aribat a Dénia don Pedro de Toledo, general del mar Mediterràneo, y don Luis Faxardo, general del mar Océano, ab sis galeons, set lanches, dos [...] ¹⁵ y vint-y-set naus, onse galeres de Sisília, les de Nàpols y Llombardia, [i] les galeres de España, ab los terços de Portugal.

Y per la terra, en la frontera del regne¹⁶ de Castella, aver-y alochada molta gent de infanteria y cavalleria, molta en número. Y en lo regne de Aragó molta gent quintada, al modo y costum de aquell regne.

Tanbé, per orde de sa excelència, lo capità y governador de infanteria espanyola, Francisco de Miranda, natural de Oliva, en la part de ponent del present regne reseñà los tersos y companies de la milícia efectiva. Y don Gaspar Vidal, capità de cavalls de la costa marítima en lo partit y districte de Vilagoyosa, reseñà la gent y tersos de la milícia efectiva en la part de llevant y tremuntana.

Voldrà lo curiós veure les patents de don Agustin Mexia, y dels demés, Miranda y Vidal, en lo present quadern les podrà llegir. Tanbé abans de la publicació de dita quidra y notificació de les lletres, foren despachades quatre patents a quatre cavallers, naturals residents en València, per a que acudisen als puestos de mar y terra a executar les comicions. Segons en lo tenor de aquelles, así lo quuriós podrà llegir. Los quals foren lo capità don Gofré de Blanes, cavaller de àbit // **203v** // de Nostra Señora de Montesa, comanador de Benicarlo y Vinaròs; don Baltasar Mercader, cavaller de Santiago de la Espasa; lo alferis don Francisco Caròs; don Pedro Escrivà, cavaller de Santiago de la Espasa.

13. A l'original: síndic.

14. Braç militar.

15. Espai en blanc.

16. A l'original: regnes.

En après foren fetes prevencions per los jurats de València de que es molguesen al present mil y sinc-sents sachs de blat, per a que, fets farines, es tinguesen en depòsit custodi[a]ts, per si alguna causa, o que-ls moriscos desbaratasen los castells y asuts de les séquies, per a que, mentres se consertaren, y aguéis farines per a sinc o sis dies.

Y perquè, en lo dia de vint-y-quatre del present, se tingué notícia que la nit abans, avent-y gent alguna que treballava en dits asuts y custòdia [de] aquells, vingueren alguns moriscos ab arcabuses, y la dita gent, que estava en custòdia, vent que volien fer dany y feyen armes feren fogir a aquells. Per so, sa excelència, en lo dia vint-y-sinc, cridà al capità Thomàs Cerdan de Tallada, cavaller de la orden de Nostra Señora de Montesa y Sen[t] Jordi, que estava de guarda en lo Real Palàcio aquell dia, y li ordenà, manan-li despachar patent per a que estigués en dits castells y asuts, en custòdia de les aygües de la present ciutat.

Tanbé en les matexes calendes, sucseí¹⁷ que portant uns moriscos de Alcàser y Picasent planta a vendre a València, els ixqueren un gavayx cochero y altres cristians vells, y-ls llevaren les cavalcadures y acoltellecharen de algunes ferides als dit[s] moriscos. Per so, acudint allà lo auditor de la Guerra va penchar al dit cochero y a un altre, que foren presos de aquells.

Per a prevenir la custòdia de la dita ciutat, fou previngut un orde que al present està en est quadern, ordenant a la gent de batalla y mestres de camp de aquell de dins de la ciutat lo que devien¹⁸ fer. Per al qual efecte feren venir a València les companies de a cavall de //204r// de la costa del present regne, que són la de Moncofa, capità Geroni Marc, cavaller de la orde de Nostra Señora de Montesa y Sen[t] Jordi; la compaניה de Canet, capità don Carlos de Borxa, cavaller de la orde de Nostra Señora de Montesa y Sent Jordi; la compaניה de València, capità don Jaume de Vilanova; la de ponent, la compaניה de Vilajoyosa, capità don Gaspar Vidal; la compaניה de l'Orta de Alacant, capità don Carlos de Castellví.

Al mateyx temps, los diputats començaren a repartir les armes y municions de la casa les Armes, axí per los particulars com per als oficis de la present ciutat, viles y llocs del present regne, entre les persones que no-n tenien.

Fonc també manat y ordenat per sa excelència, a tots los castellans dels castells de omenadge y altres del present regne, que acudisen cascú a sos castells y abastisen i municionasen aquells. F[e]ren en la ciutat de Xàtiva de la mateixa manera que en molts pobles del regne, tancades moltes portes a calicanto, dexan-ne algunes ubertes, ab gent de guarda y porta.

Als vint-y-sinch de dit mes, don Agustín Megia, de matí, s'enbarcà en lo Grau de València en dos galeres que vingueren per ell, y per anar a Dénia a entendre en la enbarcació dels moriscos que, com se diu, la primera avia de ser en los moriscos de Dénia y Gandia.

17. A l'original: sucseyí.

18. A l'original: deuen.